

Česká republika

Boj proti dětské chudobě a prosazování sociálního začlenění dětí

Studie národních politik

Jiří Večerník

Sociologický ústav, Akademie věd

s pomocí Michaela L. Smitha, výzkumníka při Sociologickém ústavu Akademie věd České republiky
a uchazeče o Ph.D. na *The New School for Social Research* v New Yorku.

*Odvolání: tato zpráva nemusí nutně odrážet názory
Evropské komise nebo členských států EU*

Květen 2007

**Vzdání se odpovědnosti: česká verze je publikována v odpovědnosti
Evropské komise a platný je výhradně originální text v angličtině.**

Obsah

Shrnutí	4
1. Rozsah a povaha dětské chudoby	5
1.1. Pozice země v rámci EU.....	5
1.2. Aktuální vývoj	6
1.3. Výzkum dětské chudoby	12
2. Politický rámec a hlavní politiky	14
2.1. Politický rámec	14
2.2. Analýza stěžejních politik.....	18
3. Stávající opatření.....	26
Odkazy	31
Tabulky	35
PŘÍLOHA.....	45

Shrnutí

Dle mezinárodního srovnání rozvinutých zemí OECD se podle kombinovaných ukazatelů dětské chudoby Česká republika z 21 zemí umístila na 15. místě. Země se pohybuje nad průměrem, pokud jde o materiální blahobyt, zdraví a bezpečnost, vzdělávání a chování a riziko, ovšem nachází se ve spodních patrech žebříčku, pokud jde o vztahy v rodině a mezi vrstevníky a o subjektivní pocit štěstí. V poměru k národní míře chudoby, která je ve srovnání velmi nízká, je ohrožení dětí do 17 let věku chudobou velice vysoké. Dle minimální životní úrovně (životního minima, další informace viz strana 7) je to dvakrát více (7 %) a dle měření ohrožení chudobou EU je to 18 %. Poslední vývoj signalizuje mírný nárůst míry ohrožení chudobou v případě rodin s dětmi navzdory určitému zlepšení ve způsobu, jakým rodinný blahobyt vnímají samy děti. Dvěma nejsilnějšími ukazateli ohrožení dětí chudobou je nezaměstnanost rodičů a existence pouze jednoho rodiče.

Otázka blahobytu dětí je řešena v obecném rámci podpory rodiny. Státní politika zahrnuje služby a finanční podporu rodin s dětmi, vytváření podmínek pro sladování profesních a rodinných rolí a politiku rodiny na regionální a lokální úrovni. Zvláštní opatření se zaměřují na děti na okraji společnosti. Zaměření na rodinu a děti při prosazování jejich práv není vyváжено. V právních sporech není hledisko dětí často bráno v potaz a specializované nevládní organizace v dané oblasti jsou vytlačovány z pozice partnerů. V oblasti zneužívání a špatného zacházení s dětmi neexistuje integrovaný systém služeb.

Monitorování a hlášení dětské chudoby a jejím změnám je v dokumentech o politice rodiny věnována jen okrajová pozornost. Navzdory poměrně slušnému množství dostupných údajů o blahobytu domácností a účasti země v příslušných mezinárodních programech nebyly vyvinuty žádné zvláštní analytické nebo hodnotící snahy zaměřující se na tento konkrétní problém. Též je zapotřebí i v ostatních příslušných oblastech. *Zpráva o vývoji dětských práv v České republice v letech 2003 až 2005* uvádí, že navzdory některým pozitivním krokům je situace stále neuspokojivá. Neexistuje celonárodní přístup k otázce péče o ohrožené děti. Namísto komplexního hodnocení dopadů byla jen fragmentárně posouzena různá opatření.

Vládě byl dodán silný impuls ke zlepšení situace rodin, konkrétně v otázce pomoci rodinám s nastavením rovnováhy mezi pracovním a domácím životem. Budou realizována opatření, která mají zajistit větší diskrétnost jak matkám, tak otcům při aktivním rozhodování o tom, jaké role na sebe vezmou jakožto živitelé a rodiče. Od navrhované reformy veřejných financí se rovněž očekává, že poněkud posílí finanční pozici rodin s dětmi. Budou zavedeny alternativní programy, které se zaměří na integraci dětí s hendikepou a zvláštními potřebami, a naplánována jsou i zlepšení v nařízeních o opatrovnictví. Ministerstvo práce a sociálních věcí bude přeměněno na Ministerstvo práce, sociálních věcí a rodiny a soustředí se v něm celá agenda státní správy týkající se rodiny.

1. Rozsah a povaha dětské chudoby

1.1. Pozice země v rámci EU

Budeme-li vycházet z komplexního pohledu na situaci dětí, neřadí se Česká republika zrovna do popředí mezi rozvinutými zeměmi. Podle Jonathana Bradshawa, Petry Hoelscherové a Dominica Richardsona, kteří sestavili 51 ukazatelů blahobytu dětí ve 23 oblastech a 8 skupinách, se Česká republika řadí do spodní části žebříčku členských států EU. Při uplatnění průměrných hodnocení patří země téměř do středu, na 14. místo, kde je vklíněna mezi Německo a Rakousko. Při použití bodových hodnocení z (z score) se nachází mezi 25 zeměmi dokonce na 19. místě, za Polskem a těsně před pobaltskými státy (Bradshaw, Hoelscher a Richardson, 2007).

Dle zprávy *Innocenti Report Card* č. 7, která vychází ze stejných zdrojů dat a srovnává rozvinuté země OECD, je Česká republika na 15. místě z 21 zemí, v sousedství Polska a Francie. Naproti tomu Rakousko, Maďarsko, Spojené státy a Velká Británie se umístili daleko níže. Česká republika je nad průměrem, co se týče materiálního blaha, zdraví a bezpečnosti, vzdělanosti a chování a rizika, ale hůř je na tom v oblasti rodinných vztahů a vztahů mezi vrstevníky a subjektivního pocitu štěstí. Nicméně, jak již bylo zdůrazněno, země dosahuje vyššího celkového umístění v případě blahobytu dětí než několik daleko bohatších zemí včetně Francie, Rakouska, Spojených států a Spojeného království (Unicef, 2007, s. 5). V této studii srovnáváme Českou republiku s jejími sousedními zeměmi v tabulce 1 (protože chybí Slovensko, je pro srovnání uváděno Maďarsko).

Česká republika patří k členským státům EU s nejnižší nerovností příjmu domácností (podobně jako je tomu ve skandinávských zemích) a poměrná míra ohrožení chudobou celé populace je nejnižší (podobně jako v případě Švédska a Nizozemska). Nicméně míra ohrožení dětí chudobou v poměru k průměru v populaci je nejvyšší ze všech členských států EU: u dětí existuje dvojnásobná pravděpodobnost, že budou žít v chudobě ve srovnání s národním průměrem. To i navzdory skutečnosti, že vyrovnávací efekty transferů jsou mírně nad průměrem EU a podíl dětí žijících v domácnostech postižených nezaměstnaností je hluboko pod průměrem EU (JRSPSI, 2007, příloha 1C).¹ *Škála blahobytu rodin* (FAS), která vychází z otázek ohledně toho, zda domácnost vlastní automobil a počítač, otázek ohledně četnosti dovolených a toho, zdali má dítě svou vlastní ložnici (viz WHO, 2004 pro výpočet, který je zahrnut v poznámce pod čarou k tabulce 6), ukazuje značně horší pozici, protože zde se země nachází společně s Polskem na samém dně žebříčku zemí OECD (Unicef, 2007, s. 8-10).

Překvapivá je skutečnost, že české děti dosahují vůbec nejvyššího počtu bodů (ze všech zemí), co se týče dostupnosti knih. Pouze asi 2 % českých dětí ve věku 15 let prohlašuje, že má doma méně než 10 knih, což je zdaleka nejnižší procentní hodnota ze všech zemí OECD (ibid, s. 10). To signalizuje nejen vysokou úroveň kulturního kapitálu v populaci, ale rovněž odkaz komunistických dob, s omezenou možností využívání moderních informačních kanálů (a tím pádem pěstování těch tradičních). Co se týče zdravotní problematiky, pohybují se ukazatele na slušné úrovni a imunizace je téměř kompletní. V oblasti vzdělávání je školní docházka dětí ve věku 15 až 19 let vcelku vysoká a čeští školáci zaznamenávají velmi dobré výsledky v matematice a vědecké gramotnosti, ovšem podprůměrné výsledky v porozumění čtenému textu. Globálně „se Česká republika pohodlně vměstná mezi většinu zemí OECD včetně mnoha

¹ Ve srovnání s ostatními zeměmi je podíl dětí v České republice, které jsou ohroženy chudobou, daleko vyšší než podíl důchodců ve stejné situaci. Tato problematika, jež je jinak spíše přehlížena, byla vznesena autorem v jeho článkách publikovaných v týdeníku *EURO*, „Demografická a penzijní propast“ (č. 3/2005), a ekonomickém deníku *Hospodářské noviny*, „V zemi je jen málo chudých, ale je mezi nimi hodně dětí“ (16/6/2005).

jejích větších a zámožnějších evropských sousedů“ (Unicef, 2007, s. 19). V rámci subjektivního hodnocení české děti častěji prohlašují, že jejich zdraví je průměrné nebo špatné a že se cítí být outsidersy. Konkrétně mají vysoce negativní vztah ke škole. V případě tohoto ukazatele je výše pouze Finsko, přičemž Estonsko a Chorvatsko se nacházejí na stejné úrovni.

Studie provedená v roce 2006 Ústavem pro informace o vzdělávání využila řady mezinárodních testů dosahovaných výsledků s cílem podrobně vyhodnotit akademické výsledky českých školáků. Studie zdůraznila, že „Česká republika je jednou ze zemí s nejsilnější vazbou mezi výsledky socioekonomického a kulturního statutu rodiny“ (Kelblová, 2006, s. 14). Například vliv společenského původu na porozumění čtenému textu je ze 30 srovnávaných zemí třetí nejvyšší (po Německu a Švýcarsku). Ambice hrají významnou úlohu při zprostředkovávání dopadu společenského původu na získání vzdělání; zatímco 98 % školáků, jejichž matky měly univerzitní vzdělání, mělo rovněž ambice získat univerzitní vzdělání, stejné údaj v případě žáků, jejichž matky měly pouze základní vzdělání, činil jen 74 % (ibid., s. 92-93). Jedním z důvodů pro takto silný vztah mezi společenským původem a získáním vzdělání je vysoce stratifikovaná povaha vzdělávacího systému, konkrétně přítomnost víceletých gymnázií, na která jsou žáci přijímáni už ve věku 11 let (OECD, 2006a; Matějů, Straková a spol., 2006).

Co se týče sociálních vztahů, je nutno rozlišovat mezi zapojením rodičů, kteří jsou v České republice vcelku aktivní (ačkoli ne tolik jako ve skandinávských a jihoevropských zemích). Na druhou stranu je kolegialita mezi spolužáky nejnižší mezi všemi zeměmi spolu se Spojeným královstvím. Co se týče chování a rizik, je celkový počet bodů dobrý, zvláště s ohledem na fyzickou aktivitu a počet dětí s nadváhou. Na druhou stranu vykazaly české děti vyšší spotřebu konopí a vysokou míru kuřáctví cigaret (přičemž v posledně jmenované aktivitě jsou hned po Německu na druhém místě ze všech zemí). Souhrnné vystavení násilí je na přibližně průměrné úrovni vlivem dvou odporujících si čísel: české děti se často účastní rvaček, ale nejsou zas tak často vystaveny šikaně. Zpráva na konto tohoto výjimečného výsledku podotýká, že „rozdíl mezi šikanou a šarvátkou je v krajních případech záležitostí různého nahlížení a jemné rozdíly se mohou příležitostně ztratit v překladu“ (Unicef, 2007, s. 32).²

1.2. Aktuální vývoj

Analyzovat změny, ke kterým došlo v nedávné minulosti v otázce peněžní chudoby dětí, lze prostřednictvím využití průzkumů Microcensus 2002 a EU-SILC *Životní podmínky 2005*, které obsahují údaje o příjmu domácností v roce 2004. V případě průzkumu Microcensus 2002 bylo osloveno asi 11 000 domácností a se 7 678 domácnostmi byl počátkem roku 2003 úspěšně proveden dotazovací pohovor, ze kterého vyplynula zpráva o ročním příjmu domácností v roce 2002. V rámci průzkumu *Životní podmínky 2005*, bylo osloveno asi 7 000 domácností a s 4 351 z nich byl počátkem roku 2005 proveden dotazovací pohovor, ze kterého vzešly informace o ročním příjmu v roce 2004. Zatímco v roce 2002 byly deklarované údaje mírně upraveny dle ostatních zdrojů údajů, pro rok 2004 již k žádným úpravám nedošlo. V obou případech byla k údajům přiřazena jejich váha, což umožnilo získání reprezentativního hodnocení populace.

² Na rozdíl od průzkumu HBSC ostatní zjištění naznačují, že šikana je v zemi dosti častá. Z průzkumu České školní inspekce provedeného mezi žáky 8. a 9. tříd vyplývá, že 55 % dotázaných odpovědělo kladně a sdělilo, že se s šikanou setkává minimálně jednou měsíčně. Ministerstvo školství za tímto účelem zřídilo poradenskou linku. Problémem však je, že žáci nejsou dostatečně podporováni v tom, aby byli o těchto věcech maximálně sdílní (Respekt 11/2007).

Existují ale i některé metodické výhrady k danému srovnání. Ve skutečnosti Eurostat tabulky předkládá s poznámkou o „zlomu v časové řadě“ (JRSPSI, 2007, příloha 1C). Vysvětlení je následující.

Ačkoli se výpočet provedený Českým statistickým úřadem (ČSÚ) ohledně dat z průzkumu Microcensus 2002 pohyboval co možná nejlíže metodice Eurostatu, nebyl identický. Rozdíl spočívá v definici příjmu (v případě průzkumu Mikrocensu nezahrnuje věcné dávky od zaměstnavatelů, ale zahrnuje převody mimo domácnosti a nepravidelné „další příjmy“ z prodeje automobilu nebo domu). Pouze výpočty z výzkumu provedeného roku 2005 byly zcela shodné s metodikou Eurostatu. Výsledný rozdíl není pro celou populaci příliš velký (při použití metodiky Eurostatu vyjde míra chudoby, která bude násobkem 0,4 míry stanovené při použití národní definice příjmu). U některých rozpisů je rozdíl větší (asi 1 % dle pohlaví a 1,8 % s ohledem na rodiny pouze s jedním rodičem).

Pro srovnání jsou důležité dva základní ukazatele peněžní chudoby:

Národní práh „právní“ chudoby. Minimální životní úroveň (dále jen životní minimum), na jejímž základě vznikají nároky na sociální dávky, sestává z peněžních částek, kterých je zapotřebí k pokrytí základních potřeb jednotlivce, a částek potřebných k pokrytí nákladů na domácnost. Škála implicitní ekvivalence výpočtu je velmi prudká. Formálně by neměla být zahrnuta žádná důchodcovská domácnost, protože minimální penzijní dávky mírně překračují příjem dle úrovně životního minima.

Statistická míra příjmové chudoby EU. Míra ohrožení chudobou je nastavena na 60 % mediánu střední hodnoty ekvivalentního příjmu, kde se první dospělý počítá jako 1,0; každý další dospělý jako 0,5 a každé dítě do 13 let věku jako 0,3. Tato mez nezakládá žádný nárok na dávky, ale je hlavním ukazatelem, na kterém se strany v rámci EU často shodují, a má vysokou informační a srovnávací hodnotu. Škála implicitní ekvivalence je vcelku přímá.

Změna v míře chudoby dle těchto dvou ukazatelů v letech 2002 až 2004 kolísala, a to i při zohlednění výše popsaných rozdílů v metodice (tabulka 2). Protože právní míra chudoby pokrývá méně osob, jejich větší počet zahrne měření EU, a to i navzdory skutečnosti, že příjmová nerovnost byla na vzestupu (součinitel Gini vzrostl z 0,25 v roce 2002 na 0,26 v roce 2004), stejně tak jako hloubka chudoby (z 0,15 v roce 2002 na 0,18 v roce 2004). Pravděpodobným důvodem je skutečnost, že částky životního minima se mezi lety 2002 a 2004 nijak neměnily, zatímco průměrný příjem domácností za stejné období vzrostl o 12 %.

V důsledku toho lze podobný rozpor mezi těmito dvěma mírami pozorovat i u dětí do 15 let věku. Dle právní míry jejich podíl klesl o 1,4 procentního bodu, zatímco dle míry EU vzrostl o 3,1 procentní body. V obou případech jsou podíly dětí pod hranicí chudoby daleko vyšší než průměrný podíl populace. Dle právní míry je dokonce dvojnásobně vyšší. Dle míry EU se blíží procentní hodnota dětí žijících v domácnostech s příjmy, které je klasifikují jako domácnosti ohrožené chudobou, jedné pětiny všech dětí do 15 let věku (totéž platí pro procentní hodnotu dětí do 17 let věku).

Neexistují žádné zásadní rozdíly v míře ohrožení chudobou dle věku dětí (tabulka 3). V poměru nejnížší míru vykazuje skupina starších dětí ohrožených chudobou; ti mezi sebou rovněž vykazují nejmenší rozdíly v chudobě. Oproti tomu nejvyšší míru chudoby mezi dětmi lze nalézt u středně starších dětí, zatímco největší rozdíl v chudobě vykazují nejmenší děti. Největší rozdíl je mezi dětmi s jedním a oběma rodiči, a to bez ohledu na stáří dítěte. V případě, že se v domácnosti nevyskytuje žádný ekonomicky aktivní rodič, může se míra chudoby vyšplhat až na 90 %. Míra

chudoby u dětí žijících v domácnosti s jedním ekonomicky činným členem se pohybuje mezi 11 a 26 % v závislosti na jejich věku. Míra chudoby je nepatrná nebo rovná nule u téměř 60 % dětí žijících v domácnostech se dvěma a více ekonomicky aktivními členy.

Mezi daty pocházejícími z různých zdrojů panují určité rozdíly. Evidence osob ve hmotné nouzi (s nárokem na dávky sociální pomoci), vedená Ministerstvem práce a sociálních věcí, říká, že ke konci roku 2005 existovalo 206 000 chudých domácností (o 22 000 méně než v předchozím roce), což se rovná 5 % českých domácností. Nicméně dle průzkumu *Životních podmínek 2005* existuje pouze 124 000 domácností, které vykazují příjem pod životním minimem. To je překvapivé zjištění vzhledem ke skutečnosti, že ve statistických průzkumech příjem vykazují samotné subjekty bez možnosti ověření, ačkoli existuje možnost ověření vlastního prohlášení o příjmu pro účely žádosti o sociální podporu.

Dvěma nejsilnějšími faktory ohrožení chudobou jsou nezaměstnanost a existence pouze jednoho rodiče. Co se týče vlivu nezaměstnanosti, 40 % dětí ohrožených chudobou se nachází v domácnostech, ve kterých není přítomna žádná nezaměstnaná osoba, 41 % v domácnostech s jednou nezaměstnanou osobou a 19 % v domácnostech se dvěma a více nezaměstnanými osobami. Co se týče domácností, ve kterých není přítomna žádná nezaměstnaná osoba, nachází se 25 % dětí ohrožených chudobou v domácnostech, ve kterých nepůsobí ekonomicky aktivní osoba, 59 % v domácnostech s jednou ekonomicky aktivní osobou a 16 % v domácnostech s dvěma a více ekonomicky aktivními osobami (*Životní podmínky 2005*).

V historickém srovnání vzrostl podíl rodin s jedním rodičem ze všech rodin mezi lety 1991 a 2001 z 15 na 24 % a procento dětí žijících v rodinách s jen jedním rodičem vzrostlo z 13 na 21 %. Důležité je také zmínit se o růstu podílu neprovdaných žen mezi svobodnými matkami: z 9 na 16 % mezi lety 1991 a 2001. Tyto rodiny mají převážně jedno dítě (65 %) a jen vzácně mají tři nebo více dětí (6 %). Nejvyšší procento rodin s jedním rodičem (přes 28 %) mezi všemi rodinami je ve velkých městech (Praha, Brno, Plzeň, Ostrava) a v severozápadních Čechách (dle sčítání obyvatel z let 1991 a 2001). Ze srovnání dat z let 2002 a 2005 vyplývá, že došlo k mírnému poklesu procenta rodin s jedním rodičem mezi všemi rodinami, a to konkrétně z 24 na 21 % (*Microcensus 2002 a Životní podmínky 2005*).

Důležité přitom nejsou jen dichotomie zaměstnanost/nezaměstnanost a přítomnost obou rodičů/jednoho z rodičů, ale také intenzita účasti na trhu práce (LM). To lze snadno analyzovat prostřednictvím ukazatele intenzity práce (LI), který se měří prostřednictvím podílu počtu měsíců, po které jsou osoby ve věku 16-64 let ekonomicky aktivní, s následným zařazením do 4 kategorií: 1. domácnosti, ve kterých se nepracuje vůbec (LI=0); 2. domácnosti, ve kterých se spíše nepracuje ($0 < LI < 0,5$); 3. domácnosti, ve kterých se spíše pracuje ($0,5 < LI < 1$); 4. domácnosti, ve kterých je pracovní vytížení úplné (LI=1). Ohrožení dětí do 17 let věku chudobou mezi těmito kategoriemi značně kolísá: 81 %, 57 %, 5 % a 22 %. Nicméně vlivem nerovnoměrného rozdělení dětí mezi jednotlivé kategorie je statistické rozdělení dětí ohrožených chudobou do těchto kategorií následující 39 %, 4 %, 17 %, respektive 40 %.

Očividně není ani plná účast LM zárukou ochrany vůči pracovnímu statutu chudoby, protože počet dětí vystavených hrozbě chudoby žijících v domácnostech, ve kterých se nepracuje vůbec, je stejný jako v případě dětí žijících v domácnostech, ve kterých je pracovní vytížení plné. Z dětí vystavených hrozbě chudoby, jež žijí v domácnostech s plným pracovním vytížením, žije pouze 18 % v rodinách s pouze jedním rodičem a 25 % v rodinách s oběma rodiči a třemi a více dětmi. Zbytek tvoří „malé“ rodiny dvojic s jedním až dvěma dětmi, ve většině případů se středním vzděláním (alespoň jeden dospělý člen rodiny má střední vzdělání). Z rodin s plným pracovním vytížením, jež jsou vystaveny hrozbě chudoby, činí podíl sociálních transferů v celkovém

disponibilním příjmu 33 % (oproti 75 % v domácnostech, ve kterých se spíše nepracuje, a 93 % v domácnostech, ve kterých se nepracuje vůbec).³

Subjektivní chudoba. Průzkum *Životní podmínky 2005* rovněž zahrnuje standardní dotaz ohledně finanční pohody/obtíží domácností. Ze šesti kategorií ta nejnižší zahrnuje domácnosti, které vykazují velké finanční obtíže. Jedná se o stejnou procentní hodnotu jako míra ohrožení chudobou měřená na základě ukazatele EU. Míra překrývání mezi těmito dvěma ukazateli je poměrně vysoká: 35 % osob spadajících do nejnižší subjektivní kategorie je rovněž zahrnuto v procentu osob žijících v ohrožení chudobou dle ukazatele EU; podobně je tomu i u 35 % osob vystavených hrozbě chudoby dle ukazatele EU, které patří k domácnostem s velkými finančními obtížemi.

Bude-li posouzena objasňující schopnost různých měření příjmu v oblasti vnímané finanční pohody/obtíží, je nejlepším ukazatelem příjem na hlavu, protože ten sám o sobě vysvětluje 21% rozptyl v individuálním vnímání financí domácností. Přímou korelaci lze rovněž pozorovat mezi příjmem na hlavu a kategoriemi finanční pohody: respondenti náležející ke každé následné kategorii subjektivní finanční pohody vykázali příjem o 20 % vyšší než předchozí kategorie. Jedinou výjimku tvoří poslední (nejmenší) kategorie, ve které respondenti sami sebe vidí na úrovni o 50 % vyšší ve srovnání s předchozí kategorií.

Posoudíme-li objasňovací sílu různých měření rizika chudoby v případě ukazatelů deprivace, narazíme na značný rozptyl (tabulka 4). Celkově je subjektivní vnímání finanční pohody/obtíží tou proměnnou, která nejsilněji diferencuje mezi chudými a nechudými v různých oblastech bydlení, lze sem zahrnout péči o domácnost, vybavení a to, co si rodina může či nemůže dovolit. Druhým nejsilnějším ukazatelem deprivace je měření EU. Tyto dva objektivní indikátory chudoby však nemají mnoho společného s kvalitou bydlení na rozdíl od subjektivního indikátoru, který signalizuje, že lidé, kteří vnímají finanční obtíže, zároveň často shledávají, že jejich byt je vlhký, temný a malý. Na rozdíl od toho je národní práh podporované chudoby velmi silným indikátorem pro nucenou absenci osobního počítače a automobilu a konkrétně pro nedoplatky na nájemném a energiích.

Dle sčítání obyvatel z roku 2001 celkem 6 143 rodin s dětmi (při celkovém počtu 9 896 dětí) prohlašuje, že žije v nouzových obydlích. Co se týče subpopulací, romské nevládní organizace argumentují tím, že mnoho romských komunit trpí nedostatečnými podmínkami bydlení s tím, jak se mnoho z nich snaží uhradit nájem (opět nejsou k dispozici oficiální údaje). V důsledku toho byli Romové oběťmi trendu nucených vystěhování — nejčastěji ze strany samotných místních samospráv — v důsledku své neschopnosti platit nájem, což je nutí přebývat v přístřešcích, na ubytovnách a v dalších formách alternativního bydlení. Mnoho z těchto alternativních ubytovacích zařízení má nízkou technickou úroveň, nedostatečnou infrastrukturu a je izolováno od zbytku osídlených oblastí. Nucená vystěhování jsou rovněž důsledkem napětí mezi státní politikou sociálního začlenění na straně jedné a očividné snahy některých městských samospráv vystěhovat Romy ze své komunity na straně druhé.

Co se týče zdravotní péče, mají všichni občané a obyvatelé České republiky právo na zdravotní pojištění. Zdravotní péče je stěžejním problémem populace bezdomovců, protože mnoho z nich ztrácí své občanské průkazy a karty pojištěnce, které jsou nezbytné k poskytnutí zdravotní péče. Zpráva Evropského centra pro práva Romů o problému zdravotní péče poskytované Romům

³ Jak dokládá autorova analýza průzkumu *Sociální situace domácností 2001*, pracovní příjmy ovlivňují míru vystavení riziku chudoby (dle měření EU) silněji než počet ekonomicky aktivních osob. Počet dětí má při tomto měření rovněž malý vliv na rozdíl od „právní“ chudoby měření na základě minimálního prahu chudoby (Večerník, 2004).

z roku 2006 nezmiňuje žádné zvláštní problémy ohledně přístupu ke zdravotní péči této komunity v České republice (ERRC, 2006). Výše uvedená „Analýza sociálně vyloučených romských komunit“ zmiňuje, že špatný zdravotní stav Romů má souvislost s jejich špatnými podmínkami bydlení, konkrétně nedostatečnou hygienou, odlehlostí některých komunit a špatnými zdravotními návyky, jako například kouřením a konzumací alkoholu. K dispozici bohužel nejsou žádné konkrétní údaje, a to ani údaje týkající se dětí.

Průzkum *Životní podmínky 2005* se rovněž zaměřil na zvláštní modul pro osoby ve věku 25 až 67 let, jimž byly kladeny otázky o vzdělání a zaměstnání jejich rodičů a o způsobu, jakým vnímali finanční situaci své rodiny v době, kdy respondenti sami byli ve věku 12 až 16 let. Pro srovnání finanční situace v původní rodině a stávající domácnosti respondenta byly podniknuty následující kroky: 1. byly vybrány rodiny s oběma rodiči a pro oba rodiče ze stávající manželské dvojice byly vytvořeny dva datové soubory; 2. tyto dva datové soubory byly spojeny s datovým souborem domácností; 3. byly vytvořeny proměnné pro vnímání finanční situace těchto dvou původních rodin; 4. datový soubor byl vážen dětmi ve věku do 17 let. Některé z výsledků našich výpočtů uvádíme v tabulce 5.

Výsledky jsou v několika ohledech docela překvapující. Za prvé je finanční situace původní rodiny vnímána jako daleko lepší než finanční situace stávající rodiny (obě otázky však nebyly stejné formulovány). Zatímco pouze asi čtvrtina respondentů s finančně závislými dětmi prohlašuje, že jejich rodina má finanční obtíže po většinu času nebo často, asi 38 % udává, že obtížím čelí aktuálně, a jedna sedmina dokonce uvádí velké obtíže. Za druhé se vyskytují značné rozdíly mezi věkovými skupinami nebo generacemi, což ukazuje na pomalé, ale stálé zlepšování životní úrovně od 50. let 20. století, kdy byla situace krajně nepříznivá. Za třetí neexistuje spojitost mezi finanční situací v minulosti a přítomnosti. S ohledem na omezení ukazatelů a průzkumu z dat nevyplývá přenos chudoby mezi generacemi.

Srovnat lze i některé ukazatele chování školních dětí. Nový průzkum „Zdravotního chování u dětí ve věku školní docházky“ (HBSC) byl vyhotoven v květnu roku 2006 pod titulem *Mládí a zdraví* Státním zdravotním ústavem, který úzce spolupracuje s 3. lékařskou fakultou Univerzity Karlovy. Byl shromážděn vzorek 4 782 respondentů ve věku mezi 10 a 16 lety. Vlivem vysvětlení ze strany Úřadu pro ochranu osobních údajů trvalo čištění datových souborů déle, než bylo očekáváno, a bylo dokončeno na konci března roku 2007.⁴ Výpočty souboru ukázaly několik změn ohledně chování a vnímání dětí (tabulka 6).

V některých ohledech bylo možno vypořádat v průběhu času značné změny, což vždy neodpovídá očekáváním a běžným důkazům, a někdy dokonce dává vzniknout pochybnostem o spolehlivosti prohlášení učiněných respondenty. Ze srovnání vyplývá značný pokles v kouření a konzumaci konopí na rozdíl od značného růstu silné konzumace alkoholu. V ostatních ohledech nebyly pozorovány zásadní změny. Jedná se o pohlavní aktivitu, fyzickou aktivitu a stravovací návyky. Na stabilní úrovni dle zprávy zůstalo i subjektivní vnímání vlastního zdraví, spokojenost se školou a celková spokojenost. Složený ukazatel vykázaného blahobytu rodin (FAS) poklesl o 10 procentních bodů, což signalizuje značné zlepšení materiálního blahobytu rodin s dětmi školou povinnými od roku 2001. Naproti tomu z průzkumů příjmů vyplývá u těchto rodin spíše mírný nárůst míry ohrožení chudobou.

⁴ Datový soubor k průzkumu HBSC z roku 2006 je uváděn s laskavým dovolením pana Ladislava Csemyho z Pražského psychiatrického centra. Co se dat z roku 2001 týče, mohli jsme využít pouze publikované výsledky (Unicef, 2007 a Světová zdravotnická organizace, 2004).

Ze srovnání s FAS vyplývá z průzkumu subjektivního vnímání blahobytu rodiny na základě otázky, zdali je rodina dítěte bohatá, či nikoli, daleko nižší číslo (8 % namísto 30 %). Pro tento rozdíl existují dvě vysvětlení. První vychází z toho, že žáci se mohou ostýchat vyslovit se v tom smyslu, že jejich rodina na tom není finančně dobře. Druhé říká, že FAS je uzpůsoben podmínkám bohatých společností, protože i její nižší stupně nemusí být v chudších zemích nutně považovány za „nikoli dobrou finanční situaci“.

Navzdory značnému rozdílu v množství subjektivní ukazatel nespecifikuje sekci chudých rodin dle definice na základě objektivního ukazatele. Spojitost mezi těmito dvěma proměnnými je ve skutečnosti velmi malá (Pearsonův korelační koeficient 0,28). Pouze 15 % žáků s nízkým hodnocením FAS spatřuje finanční situaci své rodiny jako nikoli dobrou a jen 54 % z těch žáků, kteří vnímají finanční situaci své rodiny jako nikoli dobrou, je zařazeno do dolní kategorie dle FAS. Rozdíly v chování jsou patrnější a poskytují vcelku očekávané výsledky pouze na základě subjektivního ukazatele. Subjektivně „chudé“ děti kouří, konzumují alkohol a konopí více než jejich „finančně zdatnější“ vrstevníci. Vykazují přibližně stejnou míru rváčství, ale vyšší míru ohrožení šikanou. Jejich stravovací návyky jsou méně zdravé a svůj zdravotní stav a celkovou životní situaci vidí jako daleko horší. Překvapivě se neprojevuje nikterak zásadní rozdíl mezi „chudými“ a „bohatými“ dětmi s ohledem na to, zda mají svou vlastní ložnici, či nikoli (42 % oproti 52 %). Totéž platí o dostupnosti osobního počítače (82 % oproti 92 %) a počtu počítačů.

Rozsáhlé statistické nebo sociologické průzkumy však nezahrnují případy krajní chudoby. Jeden ze závažných případů krajní chudoby dětí se týká problému bezdomovectví. Podle *Národní zprávy o bezdomovectví 2006* bylo v daný den při sčítání bezdomovců v Brně v roce 2006 (provedeném nevládní organizací Naděje ve spolupráci s městem) napočítáno celkem 1 179 bezdomovců, z nichž 10 % tvořila mládež (ve věku do 25 let). Při podobném sčítání pořádaném v Praze v roce 2004 bylo napočítáno 3 096 osob bez domova, z nichž 14 % bylo ve věku pod 25 let. Zpráva odkazuje na odhad Ministerstva práce a sociálních věcí o celkově 1 403 využívaných postelích v různých útočištích pro bezdomovce v únoru roku 2006, ovšem poznamenává, že tento odhad nezahrnuje postele v nízkoprahových nočních domovech pro jednotlivce nebo ubytovnách pro matky (nebo otce) s dětmi (*Národní zpráva o bezdomovectví 2006*, s. 7). V každém případě mohou stávající zařízení ubytovat pouze zlomek z celkového počtu bezdomovců.

Značná část osob bez domova (30-40 %) měla navíc zkušenosti s dětskými ústavy. V dětských domovech se nachází asi 20 000 dětí ve věku do 18 let. Dle výše zmíněné zprávy Ministerstvo školství (které tato zařízení provozuje) odhaduje, že 1 208 dětí tato zařízení opustí od října roku 2006 do září roku 2007, jakmile dosáhnou věku 18 let. Děti, které tato zařízení opouštějí, se snaží stát ekonomicky nezávislými a pouze zlomku z nich se podaří najít ubytování v domě na půli cesty, které jsou určeny mládeži ve věku 18-25 let, protože tato zařízení mohou ubytovat méně než 500 uchazečů. Neexistuje systematický vládní program prevence bezdomovectví v případě této ohrožené skupiny, protože případy jsou řešeny jednotlivě a případ od případu.

Mimo problému bezdomovectví se další oblast krajní chudoby týká situace dětí v sociálně vyloučených romských komunitách (ačkoli v případě tohoto problému se jedná pouze o odhad, jelikož nejsou k dispozici žádné oficiální údaje). „Analýza sociálně vyloučených romských komunit“ ze srpna roku 2006 varuje, že v souvislosti s mnoha formami vyloučení a dlouhodobé nezaměstnanosti, kterým jsou romské rodiny vystaveny, „vyrůstá téměř celá generace dětí a mládeže, která v těchto komunitách v průběhu celého života nepoznají význam zaměstnání“ (Analýza 2006; s. 42), což zvyšuje pravděpodobnost, že tyto děti budou žít v chudobě, jakmile se

z nich stanou dospělí. Nicméně zpráva neposkytuje čísla o počtu romských dětí v takových komunitách.

V neposlední řadě se zdá, že krajní chudoba není zásadním problémem pro populaci imigrantů. Jak bylo zmíněno v Třetí expertní zprávě za rok 2006, pracuje většina neevropských imigrantů (zvláště Vietnamců) v České republice na základě povolení k provozování podnikání a mnoha imigrantům z východní Evropy se podařilo ekonomicky se integrovat, najít si práci ve stavebnictví a souvisejících sektorech. Na rozdíl od Romů zatím neexistuje důkaz o velkých počtech imigrantů žijících v podmínkách chudoby nebo v podmínkách připomínajících ghetta.

1.3. Výzkum dětské chudoby

Na rozdíl od problémů, kterým čelí rodiny jako celek, se na chudobu dětí nijak konkrétně nezaměřuje ani výzkum, ani politické dokumenty. Ani příslušné odbory Ministerstva práce a sociálních věcí, ani VÚPSV nevěnují dostatečnou pozornost tomuto tématu. V poslední *Národní zprávě o rodině* vydané v roce 2004 je otázka chudoby řešena jen sporadicky v rámci argumentace, že „případy ohrožení krajní chudobou jsou výjimečné“ (s. 62). Konkrétně je jako skupina nejnaléhavěji vystavená riziku chudoby uvedena romská populace vlivem extrémní míry nezaměstnanosti (přes 40 %), malé zaměstnatelnosti a závislosti na sociálních dávkách. Zpráva odkazuje ohledně této problematiky na NAPSÍ. V relevantních dokumentech lze nalézt pouze základní údaje.

Nicméně na různé aspekty ohrožení dětí chudobou se zaměřuje několik výzkumných projektů.

Účinnost sociálních transferů při potírání chudoby byla analyzována na základě jednotlivých sociálních dávek. Výpočty vycházející z dat pořízených z průzkumu Microcensus 2002 prokazují, že sociální transfery podstatně snižují chudobu (na základě míry EU): míra ohrožení chudobou je na úrovni 39 %, ale po zahrnutí všech transferů (80% snížení) klesá na pouhých 8 %. Nicméně se ukázalo, že situace má tendenci se lišit v závislosti na věkových kategoriích, a to v neprospěch dětí ve věku do 15 let, kdy dochází pouze k 60% snížení, což znamená, že výsledná míra ohrožení chudobou zůstává na úrovni 15 % (VÚPSV, 2006a). Nicméně údaje z roku 2004 signalizují ještě horší variantu scénáře, kdy se míra ohrožení chudobou pohybuje před a po transferech na úrovni 34 %, respektive 18 %, a snížení chudoby je pouze 47% (JRSPSI, 2007, příloha 1C).

Průzkum *Generace a pohlaví* z roku 2005 prokázal, že existují kategorie, i když malé, ve kterých se hromadí faktory negativně ovlivňující situaci dětí: nízký příjem, materiální deprivace, stres a obtíže při slaďování rolí rodičů v práci a rodině. Materiální chudoba není příčinou problémového plnění rodičovských rolí jako takových. Nicméně materiální nouze snižuje perspektivy rozvoje dítěte na základě omezování přístupu k důležitým zdrojům jako například zdravotní péči, vzdělání, společenským vztahům a sítím komunity. Nebudou-li uplatněny metody prevence, mohl by počet takových případů růst zároveň s regionální koncentrací sociálního vyloučení a mezigeneračním přenosem ohrožení chudobou (Kuchařová, 2006).

Ústav pro výzkum sociální reprodukce a integrace zřízený na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně realizoval s podporou Ministerstva školství několik výzkumných projektů. Mezi nimi i výzkumný projekt „Pojednání o dětství: případové studie o občanských iniciativách na pomoc ohroženým dětem“ (vedený Igorem Nosálem), který analyzuje ohrožení chudobou na úrovni jednotlivců. Další projekt realizovaný týmem výzkumným ústavem nese název

„Koncepce sociálního vyloučení/začlenění a sociální soudržnost při rozpravě o sociální politice, rozsazích sociálního vyloučení a situaci vyloučených“, vychází z analýzy průzkumů domácností (vedených Petrem Marešem a Tomášem Sirovatkou). Tyto projekty jsou momentálně realizovány.

Projekt „Opatření na ochranu a podporu pro děti na ulici ze třetích zemí v členských státech EU: Příklad Prahy“, který je financován ES v rámci projektu Daphne (VÚPSV, 2006c), prozkoumal problémy dětí na ulici z třetích zemí, které žijí v Praze. Praha se doposud nestala cílovým místem pro nezletilé z třetích zemí bez doprovodu, protože ti dávají přednost zemím, ve kterých mají rodinné nebo etnické zázemí. Nicméně tato situace může nastat v budoucnu. Chybí sjednocená vládní politika, která by činila rozdíl mezi osobami, u kterých se počítá s integrací, a osobami, které jsou určeny k repatriaci. V praxi fungují opatření vládních orgánů protichůdně. Právní status pracovníků v ulicích není jednotný s ohledem na nezletilé a mladistvé cizince; na jedné straně by jim ti pracovníci měli pomáhat, ale na druhé straně by je měli hlásit, čímž se vystavují střetu zájmů.

V neposlední řadě zkoumá studie Karla Červenky „Romové v systému zvláštního školství a ústavního vzdělávání z pohledu odborníků: Etnicita jako jeden ze skrytých parametrů výběru do deviantních populací“ způsoby, jakými sociální kontrolní mechanismy, zvláště pak úloha odborníků v oblasti zvláštního školství, nevědomky přispívají k vytváření a udržování sociálních problémů, kterým čelí Romové. Cituje řadu studií, které uvádějí, že podíl Romů na zvláštních školách je daleko vyšší než jejich podíl v české populaci, že poměr Romů k ne-Romům v ústavní péči je až 1:2 a že u Romů existuje až 15násobně vyšší pravděpodobnost, že skončí na zvláštní škole než u jejich českých spolužáků. Autor zjišťuje, že odborníci hrají zásadní roli při ovlivňování toho, kdo na těchto ústavech skončí a jakou cestou se tam dostane. Projekt momentálně probíhá.

Navzdory velkému počtu projektů zaměřujících se na rodinu a děti nejsou současné analýzy dostačující. Proběhlo jen málo analýz a hodnocení státních politik ve vztahu k velké části dětí vystavených hrozbě chudoby, jak bylo vyzpozorováno v průzkumech standardních příjmů. *Národní zpráva o rodině* z roku 2004 nevěnovala dostatek pozornosti poměrné životní úrovni rodin s dětmi v celé jejich široké škále. Šetření o příjmech nebyla využita k důkladné analýze situace a jejich determinant ohledně účasti na trhu práce, mzdové struktury, sociálních dávek nebo daní a příspěvků. Ačkoli oficiální dokumenty často zdůrazňují, že Česká republika vykazuje nejnižší míru ohrožení chudobou ze všech členských států EU, nebyl nikdy zmíněn nebo analyzován další fakt, a to ten, že míra ohrožení chudobou konkrétně u dětí je v poměru ke střední hodnotě vykazované celou populací v EU nejvyšší. To odkazuje nejen na situaci současných dětí, ale také na nízkou porodnost v zemi. Potenciál pro srovnání mezi dvěma hlavními zdroji údajů o životní úrovni rodin – příjmové průzkumy a průzkumy rodinných výdajů — nebyl pro takovou analýzu nikdy využit. Je proto potřebná syntéza vycházející z *Národní zprávy o rodině* a *Zprávy o rozvoji dětských práv*, která však půjde za hranice těchto dokumentů co do rozsahu i hloubky.

2. Politický rámec a hlavní politiky

2.1. Politický rámec

„Dotazník o stávajících nástrojích pro sledování dětské chudoby a sociálního vyloučení na národní úrovni“ ISG/SPC konstatuje, že neexistuje konkrétní strategie boje s dětskou chudobou a sociálním vyloučením v sociálním systému a systému právní ochrany“ a odkazuje na systém státní sociální podpory. Dále pak odkazuje na „komplexní systém orgánů a úřadů místní sociální a právní ochrany v zemi“ a konstatuje, že „sociální pracovníci pracují s rodinami v oblasti prevence sociálního vyloučení“. V případě, že se děti nenacházejí v rodinách, „jsou umístovány do pěstounské péče, nabízeny k adopci nebo umístovány do ústavní péče. Bezdomovectví dětí má obvykle dočasný charakter.“

Ve skutečnosti je problematika dětské chudoby řešena v obecném rámci podpory rodin. Podpora rodin je určitě prioritou, ale její hlavní náplní je prosazování demografického růstu a rovnováhy mezi generacemi, nikoli řešení dětské chudoby. Důvodem je, že dětská chudoba je spíše ojedinělým jevem, a tím pádem není vnímána jako akutní problém. Existuje několik základních dokumentů, které stanovují budoucí úkoly v rámci podpory rodin. „Národní koncepce rodinné politiky“ byla vypracována a schválena vládou již v říjnu 2005. V červenci 2006 byl vládou schválen „Akční plán podpory rodin s dětmi pro roky 2006-2009“. Tento akční plán zahrnuje čtyři základní oblasti podpory:

1. Služby pro rodiny s dětmi. Ve spolupráci se státem a nevládními organizacemi by měly být posíleny rodičovské způsobilosti a rozvinuty služby pro rodiny. Z tohoto důvodu je nutné nejdříve zmapovat síť služeb. Ministerstvo práce a sociálních věcí ve spolupráci s Ministerstvem zdravotnictví a Ministerstvem školství vypracovávají návrh standardů kvality a rozvoje různých služeb, který by měl být připraven k projednání ve vládě v polovině roku 2008.
2. Sladění profesních a rodinných rolí. To by mělo být posilováno podporou a motivováním zaměstnavatelů k tomu, aby umožňovali svým zaměstnancům s dětmi v předškolním a školním věku lépe zvládat obě role. Ministerstvo práce a sociálních věcí ve spolupráci s Ministerstvem financí na takovém návrhu pracuje. Podporovat zapojení otců do péče o děti od jejich narození by mělo veřejné vzdělávání a poradenství, jako například v případě problematiky zvyšování atraktivnosti rodičovských dovolených pro muže.
3. Politika rodiny na úrovni regionů a lokalit. Ta bude podpořena metodickými dokumenty, na nichž momentálně pracuje Ministerstvo práce a sociálních věcí a které budou sloužit jako doporučení pro vypracování regionální politiky rodiny a návrh regionální koncepce včetně finančního pokrytí. Finalizace se očekává do konce roku 2007.
4. Různorodá finanční podpora rodin s dětmi. Finanční podpora má nepřímou složku prostřednictvím daňových zvýhodnění a společného zdanění dvojic s dětmi (opatření, jež bylo zavedeno až v roce 2006) a přímou složku prostřednictvím sociální ochrany, ke které dochází na základě sociálního pojištění, státní sociální podpory a sociální pomoci. Systém byl ustaven v polovině 90. let 20. století a byl revidován v roce 2007 (viz níže).

Úkoly týkající se politiky rodiny byly nově nastíněny v *Programovém prohlášení vlády* v lednu roku 2007. Sociálně právní ochrana dětí bude proměněna tak, že rodinné péči bude dána přednost před péčí ústavní. Celá agenda státní správy v oblasti rodiny bude soustředěna na Ministerstvu práce a sociálních věcí, které bude přeměněno na Ministerstvo práce, sociálních

věcí a rodiny. Budou stanoveny podmínky pro posilování soudržnosti rodiny a mezigenerační solidarity na základě systému daní a převodů. Bude zvýšena flexibilita mateřské a otcovské dovolené a dojde k posílení role otců při péči o děti. Opět jsou zmiňovány i mechanismy motivování zaměstnavatelů k zaměstnávání rodičů a dále pak lepší služby pro rodiny. Konkrétně budou podpořeny základní školy v malých lokalitách a budou realizovány alternativní programy, které se zaměří na integraci postižených a sociálně vyloučených dětí a dětí se speciálními potřebami.

Důležité je, že v lednu roku 2007 vstoupil v platnost zákon o sociálních službách. Ten vyžaduje registraci poskytovatelů sociálních služeb, zavedení standardů kvality a stanovení schopností nezbytných pro vykonávání sociální práce. Sledování těchto podmínek bude svěřeno Inspekci sociálních služeb. Regiony a městské samosprávy jsou povinny podporovat nezbytnou síť sociálních služeb na svém území za podmínek společné regulace s poskytovatelem a finančních subvencí ze strany státu. Poprvé budou lidé, kteří žijí v sociálně vyloučených komunitách, identifikováni jako zranitelné skupiny, které budou řešeny v rámci sociální pomoci. Co se týče dětí ohrožených sociálním vyloučením, zákon se vztahuje (mimo jiná zařízení) na nízkoprahová centra, která poskytují okamžitou péči dětem a mladistvým ohroženým sociálním vyloučením. Tyto služby se zaměřují na děti se sociopatologickými rysy nebo životními styly, které se většinou společnosti jeví jako nepřijatelné, a zpravidla spočívají v zajištění volnočasových aktivit, poradenství a ochrany jejich práv a zájmů. Dle Nadace Naše dítě je v České republice každoročně podrobena zneužívání 20 000 až 40 000 dětí a přes 20 000 dětí má útočiště v sirotčincích, dětských domovech, diagnostických ústavech a ústavech sociální péče.

Co se týče rovnováhy mezi globálním a preventivním přístupem zaměřeným na prosazování blahobytu dětí a cíleným přístupem k potírání chudoby a sociálního vyloučení mezi konkrétními skupinami vysoce ohrožených dětí, je globální a preventivní přístup určen jako prioritní řešení. Je zakořeněn v trojím systému sociální ochrany přijatém počátkem 90. let 20. století. Zaměstnanostní sociální pojištění počítá s předvídatelnými situacemi, jako například s nezaměstnaností, nemocí a stářím. Rodinné dávky v rámci systému státní sociální podpory řeší situace finanční potřeby související s mateřstvím, výchovou dětí a postižením. Systém sociální pomoci řeší situace hmotné nouze a je spravován místními úřady.

Z pochopitelných důvodů převládají univerzální sociální dávky nad dávkami cílené pomoci. Jak zaznělo v průzkumu *Životní podmínky 2005*, 76 % rodin s finančně závislými dětmi (všech věků) má nárok na dětské přídatky (které jsou nejčastějším druhem dávek v rámci systému státní sociální podpory) oproti 7 % rodin, které vykázaly, že byly příjemci „dávek sociální nouze“, což odpovídá sociální pomoci. Zde je nutno zmínit, že zpovídané domácnosti vykazovaly pouze dávky odvíjející se od majetkových poměrů, zatímco situačně a příjmově ověřené dávky ze systému státní sociální podpory do datového souboru průzkumu přičítá ČSÚ (přičemž není zohledněno jejich vlastní čerpání). Finančně jsou procentní podíly ve výši 6,8 % a 0,8 % disponibilního příjmu v domácnostech s dětmi (*Životní podmínky 2005*).

Pokrytí osob s potřebou sociálních dávek se zdá být v zemi na poměrně vysoké úrovni. Z respondentů v průzkumu provedeném VÚPSV Brno asi polovina z těch, kteří byli finančně deprivováni (a to jak „objektivně“, tak „subjektivně“), byla příjemci dávek sociální pomoci — 30 % v domácnostech s plným pracovním vytížením a 70 % v domácnostech s nezaměstnanými nebo nečinnými osobami. Nicméně údaje o čerpání vycházejí z odhadů spíše než z poznatků. Autoři dospěli k závěru, že nečerpání dávek nebylo nijak výjimečným úkazem. Mezi důvody pro nečerpání dávek patří skutečnost, že celý postup se jeví být značně komplikovaný (46 %), a to, že pravděpodobnost odmítnutí dávek je příliš vysoká (rovněž 46 %). Jedna třetina respondentů

vyjádřila obavy ze stigmatizace na základě pobírání dávek a prohlásila, že by tuto samotnou skutečnost před svými přáteli skrývala (VÚPSV, 2006a).

V oblasti dětských práv existuje celá řada nevyřešených problémů. Nevládní organizace Liga lidských práv vypracovala zvláštní program právní ochrany dětí, který nabízí právní služby a služby sociální práce, sleduje ochranu dětských práv v zemi, informuje veřejnost o situaci s ohledem na ochranu dětských práv a vzdělává ostatní poskytovatele služeb v oblasti dětských práv. Tým programu se skládá z právníka, sociálního pracovníka a psychologa. Zájmy dítěte jsou základní otázkou při rozhodování, zdali spolupracovat s rodinou a jakou formu služeb poskytnout. Program nabízí své služby pouze v případech závažného porušení dětských práv. Co se týče monitorování a lobbování, zaměřuje se Liga převážně na problematiku prevence institucionalizace dětí.

Zpráva o rozvoji dětských práv, vydaná v lednu roku 2006 nevládní organizací Liga lidských práv „Program právní ochrany dětí“, konstatuje, že situace není navzdory určitým pozitivním krokům (zákon o soudnictví ve věcech mládeže) uspokojivá a od ohlášení posledních doporučení ze strany Výboru práv dítěte OSN tři roky před tím (v roce 2003) nenastal žádný pokrok. Důvodem tohoto nepříznivého stavu je to, že problematika práv dítěte je rozdělena mezi několik ministerstev, které ji považují za spíše okrajové téma. Neexistuje státní koncepce péče o ohrožené děti. Je nutno přenést otázku práv dítěte do popředí a provést okamžité reformní kroky.

Co se týče právního vývoje v oblasti rodiny, nevládní organizace Bílý kruh bezpečí navrhla a lobbovala za zákon o ochraně před domácím násilím, který byl schválen parlamentem na jaře roku 2006 a vstoupil v platnost 1. ledna 2007. Zákon zaujímá neutrální stanovisko s ohledem na pohlaví pachatele a oběti (ať již se jedná o muže nebo ženu) a místo toho definuje domácí násilí v termínech opakovaného násilného chování namířeného proti životu, zdraví, svobodě a důstojnosti v domovském místě násilné osoby a oběti. Nejdůležitějším novým prvkem tohoto zákona, který si vyžádá značné množství změn v legislativě týkající se policie a soudních postupů, je jeho důraz na zásah. V minulosti mohla policie zasahovat v případech domácího násilí pouze v momentě závažného útoku a zranění. Zákon nyní umožňuje zásah v daných případech tím, že policii umožní vydat na útočnicka omezující příkaz z domova po dobu 10 dní, aby mohla oběť celou situaci zvládnout a učinit plány, aniž by byla vystavena fyzickému nebo jinému nátlaku ze strany útočnicka. Zákon rovněž vyžaduje podporu ze strany intervenčních center pro psychologickou, sociální, právní a jinou pomoc pro oběti domácího násilí. Pokud jsou přímými nebo nepřímými oběťmi domácího násilí i děti, zaznamenává zákon změnu v kladném směru v tom smyslu, že umožňuje řešení problémových rodinných situací, které mohou ovlivnit jejich blahobyt.

Zaměření na rodinu a děti v jejich vlastních právech není příliš vyvážené. V právních případech je právo dítěte na informace přehlíženo, hledisko dítěte často není bráno v potaz a specializované nevládní organizace působící v terénu jsou vytlačovány z pozic partnerů. V oblasti zneužívání a špatného zacházení s dětmi neexistuje integrovaný systém služeb, a nevládní organizace jsou tak nuceny poskytovat takové služby samy. Dle menších průzkumů jsou v zemi poměrně častým jevem tělesné tresty. Není dostatek pracovníků v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, a ti stávající navíc často nejsou ani dostatečně kvalifikováni nebo systematicky vzděláváni (*Zpráva o rozvoji dětských práv 2005*). Co se týče zneužívání a přehlížení dětí (CAN), důkazy Ministerstva práce a sociálních věcí uvádějí, že počet případů nahlášených sociálními pracovníky se rovnal 1 028 v roce 2004 a 1 319 v roce 2005 (oproti 884 v roce 2001). Z toho 202 případů bylo policii nahlášeno v roce 2005 a 164 v roce 2006, z nichž bylo objasněno 185, respektive 145 (ve srovnání se 131 v roce 2003).

Zkraje roku 2007 se do pozornosti médií a veřejnosti dostalo několik kontroverzních případů mezinárodních únosů dětí jejich matkami (které chtěly zamezit zneužívání dětí jejich otcí). Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí byl obviněn z nečinnosti a zapojil se pouze do formálních postupů v těch případech, kdy byly děti vydány zpět svým otcům navzdory skutečnosti, že s nimi nebyly schopny komunikovat z důvodu jazykové bariéry. Zprávy v médiích obvinily Úřad z toho, že v některých případech nebere v potaz zájmy a práva dítěte, což by mělo být základním úkolem Úřadu. V jednom z kontroverzních případů umožnilo nové soudní rozhodnutí vrácení vydaného dítěte zpět jeho matce do České republiky. Ředitel Úřadu byl odvolán Ministerstvem práce a sociálních věcí a očekává se, že náplň Úřadu bude více integrována pod Ministerstvo práce a sociálních věcí.

Vzhledem k protichůdným informacím z médií a státních úřadů ohledně kontroverzního případu únosu dítěte český veřejný ochránce práv v roce 2006 inicioval šetření, které mělo za cíl zjistit, zdali soudy a orgány sociální a právní ochrany dětí řádně uplatnily Haagskou úmluvu o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí (dále jen Haagská úmluva). Veřejný ochránce práv shledal, že v daném případě nebyl splněn požadavek na neprodlené rozhodování a jednání ve prospěch dítěte. Z důvodu obtížnosti uplatňování Haagské úmluvy v říjnu 2006 veřejný ochránce práv zorganizoval seminář v Brně, který se touto problematikou zabýval a kterého se zúčastnili soudci a odborníci ze zainteresovaných ministerstev, regionálních úřadů a nevládních organizací (*Zpráva za čtvrté čtvrtletí roku 2006*). Ze semináře vzešla řada dílčích opatření na zlepšení aktuálního stavu:

- Ministerstvo spravedlnosti vytvořilo informační leták pro širokou veřejnost, ve kterém vysvětlilo právní problémy týkající se Haagské úmluvy; ministerstvo dále začlenilo Haagskou úmluvu do semináře pro soudce v roce 2007;
- Ministerstvo práce a sociálních věcí začlenilo aspekty Haagské úmluvy v rámci jedné otázky zkoušek způsobilosti a odbornosti úředníků státní správy;
- Ministerstvo spravedlnosti začlenilo odklad mimořádných opravných prostředků v řízení dle Haagské konvence do aktuálního pozměňovacího návrhu občanského zákoníku. V souladu s nařízeními ES bude uplatněna šestitýdenní lhůta;
- Bude sestaven seznam právníků schopných poskytnout právní pomoc navrhovatelům žádajícím navrácení dítěte do původního místa trvalého bydliště. To by mělo pomoci snížit potřebu Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí fungovat v roli zástupce navrhovatele, což může Úřad vystavovat potenciálnímu střetu zájmů (*Zpráva za čtvrté čtvrtletí roku 2006*).

Jedním z nejdůležitějších orgánů rozvoje politik v oblasti dětské chudoby je Výbor pro práva dítěte, který je součástí Rady vlády ČR pro lidská práva. Tento Výbor se účastnil vypracování „Analýzy stávající situace institucionálního zajišťování zavádění prvků Úmluvy o právech dítěte“. Jedno z doporučení, které bylo zasláno v roce 2003, znělo, že ústřednímu orgánu státní správy musí být zadána koordinace zavádění Úmluvy. V květnu roku 2005 vláda konečně zadala koordinaci programu zavádění Úmluvy ministru práce a sociálních věcí. Výbor dále vypracoval návrh, na jehož základě bude zajištěno, že děti, které jsou odloučeny od jednoho nebo obou rodičů, si zachovají právo na udržování osobního kontaktu s nimi (*Zpráva o činnosti vládní Rady pro lidská práva za rok 2005*).

Komplikace však působí otázka mainstreamingu problematiky dětské chudoby, a to vlivem skutečnosti, že daná problematika je rozdělena mezi různá ministerstva, konkrétně jde o

Ministerstvo práce a sociálních věcí a Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, která v ní spatřují jen okrajové téma v rámci příslušných resortů. Podobně jako u otázky práv dítěte potřebuje i problematika dětské chudoby lepší koordinaci a zaměření, což je proveditelné prostřednictvím plánované restrukturalizace Ministerstva práce a sociálních věcí na Ministerstvo práce, sociálních věcí a rodiny. Z výše uvedených analýz vyplývá, že lepší koordinaci je rovněž nutno doplnit lepšími a úžeji zaměřenými analýzami problematiky dětské chudoby včetně vládních zpráv, které by slučovaly různé přístupy k dané otázce. V současnosti neexistuje státní koncepce péče o ohrožené děti, která bude rovněž zapotřebí, má-li být daná otázka řešena efektivně a konkrétně s ohledem na koordinaci mezi národní a místní úrovní.

2.2. Analýza stěžejních politik

Pozice rodin na trhu práce odráží obecnou situaci na trhu práce jako takovém, která v posledních letech zaznamenala pozitivní vývoj. Míra nezaměstnanosti byla v únoru ve výši 6,9 % (oproti 7,7 % v členských státech EU). Loňský pokles počtu lidí bez práce byl nejrazantnější v celé historii registrované nezaměstnanosti. Určitý pokles hlásilo všech 77 obvodních úřadů práce. Důvodem je dobrá výkonnost ekonomiky a mimořádně teplá zima na přelomu let 2006 a 2007, která umožnila pokračování v započatých stavebních projektech. Na trhu práce je daleko více pracovních příležitostí než v minulosti (108 000 oproti 430 500 registrovaných nezaměstnaných v březnu 2007).

Navzdory poklesu všeobecné nezaměstnanosti zůstává úroveň dlouhodobé nezaměstnanosti stále vysoká. Došlo jen k několika malým změnám k lepšímu. Úprava zákona o zaměstnanosti, která je v platnosti od ledna roku 2006, nově vymezuje jako vhodné zaměstnání práci na částečný úvazek (50 %) a zaměstnání na dobu určitou v trvání méně než 3 měsíce. V období mezi koncem roku 2005 a koncem roku 2006 klesl počet osob, které byly nezaměstnané po dobu 12-24 měsíců z 80 000 na 63 000 (z 15,6 na 14 % všech nezaměstnaných) a počet osob, jež byly nezaměstnané po dobu delší než 24 měsíců, klesl ze 133 000 na 122 000 (z 26,1 na 27,2 %). Celkově kleslo procento dlouhodobě nezaměstnaných jen nepatrně, ze 41,7 na 41,2 % z celkového počtu uchazečů o práci (Analýza vývoje zaměstnanosti a nezaměstnanosti v roce 2006).

V oblasti nezaměstnanosti žen toto číslo také klesalo, ale pomaleji než v případě mužů. Podíl žen mezi nezaměstnanými vzrostl z 52 na 53,2 % v období od konce roku 2005 do konce roku 2006. Účast žen na celkové pracovní síle je nižší, a to především mezi ženami ve věku do 34 let, což je způsobeno častou péčí o děti a problémem obtížnějšího hledání práce vzhledem k souvisejícím časovým omezením. Ženy nemohou pracovat na směny nebo dojíždět do práce. Co se týče konkrétních projektů zaměřených na rodiny, v rámci „Jednotného programového dokumentu pro Prahu“, cíle 3 (JPD3), opatření 2.2 „Sladění rodinného a pracovního života“, bylo schváleno 12 projektů ve vztahu k cíli „Podpory rovných příležitostí žen a mužů na trhu práce“.

V zemi jsou rozvíjeny politiky podpory příjmů (viz shrnutí absolutních a relativních hodnot v tabulce 5).

Minimální mzda (zavedená v roce 1991) v posledních letech značně vzrostla. Od ledna roku 2007 je ve výši 8 000 Kč měsíčně a poměr mezi čistou minimální mzdou a životním minimem jednotlivců je 152 %. Přibližně 2 % všech zaměstnanců přijímají po začlenění malých zaměstnavatelů minimální mzdy dle kvalifikovaného odhadu Ministerstva práce a sociálních věcí.

Od října roku 1999 je podpora v nezaměstnanosti (zavedená roku 1990) uspořádána tak, že uchazeč o práci přijímá 50 % předchozích příjmů v průběhu prvních tří měsíců a 40 % za druhé tři měsíce (60 % v průběhu rekvalifikace). Strop finanční podpory rovněž od té doby vzrostl a nyní se pohybuje v řádu 2,5násobku odpovídající sumy životního minima všeobecně (ve srovnání se situací v minulosti, kdy byl na úrovni 1,5násobku) a v řádu 2,8násobku v případě uchazečů o práci ve fázi rekvalifikace (v minulosti to bylo v řádu 1,8násobku). V případě starších uchazečů o práci stanoví poslední zákon o zaměstnanosti delší období nároku na podporu v nezaměstnanosti.

Životní minimum bylo právně ustaveno roku 1991 a jeho výše byla valorizována dle indexu cen. V případě, že příjem domácnosti po uplatnění nároku na všechny příjmově ověřované dávky státní sociální podpory nedosáhne dané prahové hodnoty, je domácnost oprávněna žádat na městské samosprávě „dávky z titulu sociální nouze“ (které jsou příjmově a majetkově ověřovány). Životní minimum se sestává z částek pro jednotlivce (specifikované pro děti dle jejich věku) a paušální částky pro domácnosti v závislosti na její velikosti.

Protože částky životního minima zůstaly mezi lety 2001 a 2004 na stabilní úrovni (vlivem velmi nízké inflace, protože nebyly naplněny právní podmínky pro jejich zvyšování), snížila se daná částka v průběhu času prudce ve vztahu k průměrné mzdě. Navzdory tomu zůstává míra kompenzace sociálních dávek mzdou na nízké úrovni: v případě nezaměstnaných osob v roce 2004 to bylo 78 %, v případě dvojice s pouze jedním výdělečně činným členem a dvěma dětmi na úrovni 67 % APW a 65 % v případě dvojice se dvěma výdělečně činnými členy a dvěma dětmi na téže úrovni u obou těchto členů. U ekonomicky nečinných osob to bylo rovněž 78 % v případě dvojic s pouze jedním výdělečně činným členem, ale pouze 39 % v případě párů s oběma výdělečně činnými členy. Ve srovnání jsou tato čísla nízká, ačkoli nikoli nejnižší (JRSPSI, 2007, Kontextové tabulky 9a a 9c).

S cílem sladit politiky sociální a zaměstnanosti byla v lednu roku 2007 zavedena nová legislativa. Životní minimum bylo obnoveno zákonem o životním a existenčním minimu a materiální pomoc nově zajišťuje zákon o pomoci v hmotné nouzi. Do výpočtu životního minima se započítávají pouze osobní náklady, přičemž příspěvek na bydlení se řeší samostatně. Mimo předchozího životního minima bylo zavedeno tzv. „existenční minimum“, které bylo stanoveno na nižší úrovni (momentálně činí 2 020 Kč měsíčně v případě samostatné osoby). Od nezaměstnaných osob, které jsou považovány za nespolutracující v tom smyslu, že odmítají vyhledat a poté dočasně přijmout horší práci, se očekává, že budou přijímat podporu pouze na této „existenční“ úrovni a že v krajních případech jim bude dokonce odepřena jakákoli forma podpory. Oproti tomu osoby pracující za minimální mzdu budou mít dále nárok na sociální dávky. Pro výpočet dávek bude do výpočtu hmotné nouze započítáno pouze 70 % jejich příjmů.

V oblasti zdanění byla situace nízkopříjmových kategorií vylepšena snížením osobní daně z příjmu pro dvě nejnižší příjmová pásma a nově zavedenými daňovými zápočty, které zvýhodňují pracující osoby před osobami nepracujícími. V případě rodin s nezaopatřenými dětmi již platí společné zdanění manželů, které bylo široce využíváno při zdanění příjmu fyzických osob v roce 2006 (350 000 párů této možnosti skutečně využilo).

Předtím, než se uplatní programy minimálního příjmu, jsou dávky ze systému státní sociální podpory začleněny do rodinného příjmu. Podle průzkumu *Životní podmínky 2005* byly různé dávky v rámci tohoto systému ve výši 6,5 % disponibilního příjmu jádrových rodin s oběma rodiči a 16 % u jádrových rodin s jedním rodičem. Nejdůležitější jsou dětské příspěvky. Jejich výpočet vychází ze dvou kritérií: rodinný příjem v poměru k životnímu minimu a stáří dítěte v původně

čtyřech (ale nově pouze třech) kategoriích rozlišovaných při výpočtu této úrovně. Výpočet byl změněn spolu s novou metodou pro výpočet životního minima k lednu roku 2007.

Až do roku 2006 byly přídavky na dítě poskytovány rodinám, jejichž příjem nepřesahoval trojnásobek životního minima, přičemž existovaly tři úrovně dávek: vyšší částka pro děti s příjmem ve výši 1,1násobku životního minima, základní částka rodinám s příjmy v rozmezí od 1,1 do 1,8násobku tohoto základu a snížená částka rodinám s příjmy v rozmezí 1,8 až 3,0násobku základu. Protože tyto částky klesají, měly by se změnit mezní hodnoty pro nastavení těchto součinitelů. Od ledna roku 2007 to bude namísto trojnásobku čtyřnásobek s novými mezními hodnotami na úrovni 1,5, 2,4 a 4násobku životního minima dítěte v daném věku. Tato změna je výhodná pro páry s dětmi, ale nevýhodná pro rodiny s jedním rodičem. Efekt byl rovněž nerovnoměrný napříč různými věkovými kategoriemi dětí — zatímco kategorie dětí ve věku od 6 do 10 let si polepšila nejvíce, děti ve věku od 10 do 15 let si pohoršily. Nicméně tyto změny jsou takřka nepatrné při přepočtu na kupní sílu.

Přídavky na děti: efekt změn zavedených do ledna roku 2007

Věk dítěte	Změna v Kč měsíčně			Procentuální změna		
	zvýšená	základní	snížená	zvýšená	základní	snížená
Do 6 let	16	6	11	102,9	101,2	104,5
6-10	82	62	41	113,1	111,4	115,0
10-15	-34	-39	-10	95,4	94,0	96,9
15-26	0	-11	5	100,0	98,4	101,4

Pro lepší sladění pracovních a rodinných rolí byl od ledna roku 2007 téměř zdvojnásoben rodičovský příspěvek. Nyní je na úrovni 40 % průměrné mzdy ve veřejném sektoru (7 600 Kč k lednu roku 2007 ve srovnání s předchozí částkou 3 696 Kč). Příjemci rodičovského příspěvku jej mohou obdržet nezávisle na svém příjmu nebo pracovním statutu (ačkoli jej nemohou přijímat v průběhu mateřské dovolené). Na tento příspěvek má nárok kterýkoli z rodičů, který se plně stará o alespoň jedno dítě ve věku do čtyř let (nebo sedmi let, pokud má dítě nějaké postižení). Ačkoli zákon předpokládá, že příjemce rodičovského příspěvku se stará o své dítě celý den a řádně, může příjemce zajistit, aby bylo o dítě postaráno jinými, neinstitucionálními formami (například prarodiči nebo chůvou), a tím pádem vylepšit svou finanční situaci jak prostřednictvím příspěvků, tak výdělečnou činností. Klíčovou podmínkou poskytování příspěvku je to, že dítě mladší tří let nemůže využívat jeslí nebo podobných zařízení po více než 5 kalendářních dní měsíčně, zatímco děti, kterým již byly tři roky, mohou využívat předškolní zařízení až čtyři hodiny denně, aniž by jejich rodičům byly odebrány rodičovské přídavky.

Co se týče potřeb dlouhodobě postižených dětí, mohou rodiče, kteří se o takto postižené děti starají, přijímat rodičovské přídavky až do sedmi let věku dítěte. Řada výjimek poskytování rodičovského příspěvku se uděluje i proto, aby se postiženým dětem mohlo dostat vzdělání a zdravotní péče, zatímco rodič přijímá příspěvky. Dítě může například navštěvovat zdravotně

rehabilitační zařízení po dobu až čtyř hodin denně a postižené dítě může navštěvovat jesle nebo podobné zařízení rovněž po dobu až čtyř hodin denně.

Rodiče dětí narozených po 1. dubnu 2006 rovněž přijímají vyšší porodné, konkrétně ve výši 17 500 Kč, což je dvojnásobek částky 8 750 Kč, jež byla vyplácena v minulosti (v současné době 11,1násobek životního minima na dítě ve srovnání s jeho 5násobkem, který byl vyplácen v minulosti). Tento příspěvek je ještě vyšší v případě dvojčat nebo trojčat. Školáci nastupující do prvních tříd základních škol dále obdrží příspěvek na učební pomůcky ve výši 1 000 Kč. Aby bylo zamezeno příjmové nedostatečnosti v případě lidí v prodlení, nebylo od dubna roku 2006 možné čerpat všechny částky dávek sociální pomoci (jako například rodičovské příspěvky), jak tomu bylo v minulosti. Je nutno podotknout, že vláda České republiky aktuálně připravuje reformu rodičovských příspěvků i porodného (což si pravděpodobně vyžádá změnu struktury dávek a snížení celkových částek) v souvislosti se zatížením státního rozpočtu sociálními výdaji.

Služby pro děti ve věku do tří let časem prošly mnoha zásadními změnami. Podle studie VÚPSV došlo ke značnému snížení kapacity státem podporovaných zařízení péče o děti do 3 let (jesle) z 53 000 míst v roce 1989 na 18 000 míst v roce 2000 (VÚPSV, 2004b). Podle zprávy OECD z roku 2006 zůstalo v roce 2004 v zemi pouze 60 jeslí, které poskytovaly péči pro 0,5 % 0-3letých dětí (OECD, 2006b). Pokles počtu těchto zařízení byl do jisté míry vyrovnán zvýšením počtu soukromých výdělečně činných denních zařízení (často poměrně nákladných), zvláště v Praze. S ohledem na skutečnost, že sociální politika podporuje dlouhodobou mateřskou dovolenou, starali se o převážnou část dětí v tomto věku buďto jejich rodiče, nebo neformální opatrovníci dětí. Studie VÚPSV z roku 2004 poznamenává, že denní zařízení jsou celkově velmi nedostupná a nákladná, a tím pádem dospívá k názoru, že „formální péče o děti do tří let věku, která je klíčovým prvkem v aktivním přístupu k vyrovnávání kariéry a rodiny, v České republice v systematické podobě neexistuje“ (VÚPSV, 2004b, s. 54).

V případě dětí ve věku 3-6 let jsou veřejná předškolní zařízení převážnou formou služby. Až 76 % tříletých dětí navštěvuje veřejná předškolní zařízení, která jsou celodenními zařízeními spravovanými městskými samosprávami a podléhají úhradě poplatku (od kterého může být v případě rodin s nízkým příjmem upuštěno). Docházka dětí ve věku 5-6 let do těchto zařízení dosahuje úrovně 95 % (OECD, 2006b). Zaměstnanci těchto zařízení jsou považováni za vysoce kvalifikované. Ve školním roce 2005/2006 přijala Česká školní inspekce pouze 23 stížností (převážně od rodičů) ohledně problémů na těchto školách, což odpovídá 5 stížnostem na každých 1000 škol.

V zemi neexistuje jasná koncepce sociálního bydlení. Právně byl tento termín použit pouze v případě institučního bydlení. Co se týče standardního bydlení, byla v původně státem vlastněných bytech uplatňována regulace nájemného (celkově jde o 750 000 bytů, z čehož 300 000 je v soukromém vlastnictví), byty byly původně přidělovány především prominentním osobám komunistického režimu a pouze ve vzácných případech lidem, kteří je skutečně potřebovali. Tato regulace zkreslovala vznikající trh s nájmy a nepřímo podporovala rozsáhlý černý trh s byty. Po politických a právních konfliktech a tříletém legislativním vakuu vstoupil v platnost zákon o jednostranném zvyšování nájemného v bytech: nájemné by mělo růst v průměru o 14,2 % (v závislosti na velikosti městské samosprávy) každý rok po dobu čtyř let počínaje lednem roku 2007. V nedávné době se objevil v souvislosti s debatou o plánovaném zvýšení DPH ze staveb a rekonstrukcí bytů počínaje lednem roku 2008, kdy se má stávající snížená pětiprocentní sazba zvýšit na 19%, termín „sociální byty“. V rámci pravomoci udělené členských státům EU rozhodla vláda vyjmout sociální byty ze zvýšené sazby DPH a definovala sociální byt jako jakýkoli byt s výměrou do 120 m² a rodinný dům s výměrou do 350 m². Tím pádem se bude daná definice vztahovat na prakticky všechna obydlí v zemi.

Příspěvky na náklady na bydlení jsou dvojí. V rámci systému státní sociální podpory se příspěvek na bydlení uděluje za předpokladu, že náklady na bydlení přesahují 30 % rodinného příjmu (35 % v Praze) a zároveň tato částka ve výši 30 % (35 %) je nižší než normativní náklady nastavené zákonem. Po uplatnění nároků může být doplatek na bydlení přiznán i se sociální pomocí. Městské samosprávy jsou odpovědné za zavedení sociální pomoci v souladu s místními podmínkami a zvyky. Dávky vyplácí místní úřady, které obdrží příslušné finance od státu. Městské samosprávy se také účastní výstavby nových bytů pro nízkopříjmové rodiny, což umožňují granty Ministerstva pro místní rozvoj a Státního fondu rozvoje bydlení. Městské samosprávy mohou dále nabízet bezúročné půjčky cílovým skupinám nebo poskytovat finance na integraci menšin.

Městské politiky bydlení nejsou uplatňovány jednotně. K privatizaci nebo prodeji bytů ve vlastnictví měst často dochází bez ohledu na socioekonomickou situaci jejich nájemníků. V mnoha městech a vesnicích rovněž sociální byty zůstávají tabu nebo jsou redukovány na holobyty, což jsou byty velmi nízké kategorie, ve kterých nájemníci často nemají k dispozici ani zákonem žádané hygienické a další prostředky. Lidé, kteří se zpozdí s platbou nájemného, jsou často vystěhováváni do holobytů, což může vést k vytváření ghett s vysokou úrovní nezaměstnanosti. Roku 2005 byl zahájen projekt možného předcházení prostorové segregaci, který by měl vyústit ve stručnou publikaci, která podrobí diskusi metody prevence a bude řešena v rámci širší veřejnosti.

Co se týče politik zacílených na ochranu dětí ohrožených sociálním vyloučením, vypracovalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy „Koncepti včasné péče o děti ze socio-kulturně znevýhodněného prostředí v oblasti vzdělávání“, kterou vláda přijala dne 11. 5. 2005. Jedním z cílů koncepce je zvýšit počet romských žáků v hlavním vzdělávacím proudu (tj. na základních školách), posílit jejich akademický úspěch a poskytovat podporu rodičům a dětem směrem k jejich sociální integraci. Na základě rozhodnutí vlády nese ministerstvo mimo jiné odpovědnost za:

- realizaci programů a opatření zaměřených na zvyšování počtu dětí ze socio-kulturně znevýhodněného prostředí s úplným předškolním vzděláním v zařízeních předškolní docházky nebo přípravných kurzech pro děti z takového prostředí;
- vypracování programů a opatření pro vyškolení učitelů pracujících s předškolními dětmi ve věku od 3 let ze socio-kulturně znevýhodněného prostředí;
- realizaci pilotních projektů rané péče o děti ze socio-kulturně znevýhodněného prostředí prostřednictvím tvorby center včasné péče nebo v předškolních zařízeních nebo základních školách, na kterých budou žáci studovat.

Konkrétněji se grantový program a dva hlavní celonárodní vzdělávací programy zaměřují na včasnou péči o děti ohrožené sociálním vyloučením. „Program MŠMT na podporu integrace romské komunity“ se zaměřuje na ranou přípravu romských dětí poskytováním grantů na:

- podporu zvyšování účasti romských dětí v předškolním vzdělávání a zvyšování šancí romských dětí na úspěšný nástup na základní školu;
- podporu základních a středních škol s velkým počtem romských žáků tak, aby bylo možno jejich vzdělávání prosazovat v hlavním vzdělávacím proudu;

- podporu dalšího vzdělávání a pedagogického vedení učitelů pracujících s romskými dětmi v předškolních zařízeních a na základních školách s cílem zvýšit efektivitu jejich vzdělávání;
- mimoškolní a zájmovou činnost romských dětí a mládeže s cílem podpory jejich vzdělávacích potřeb; a další oblasti.

V roce 2006 bylo v rámci grantového programu poskytnuto 9,63 milionů Kč ve dvou kolech financování, což je zhruba stejně jako v roce 2005. Převážnými příjemci financování jsou školy a romské nevládní organizace.

Přípravné třídy pro děti ze socio-kulturně znevýhodněného prostředí byly zřízeny na základě školského zákona z roku 2004 a jsou spravovány městskými samosprávami a regiony. Kurzy probíhají v průběhu roku před nástupem do první třídy povinné školní docházky a mají zajistit rovnější podmínky pro tyto děti při nástupu na základní školy. Velká část učiva v přípravných třídách se zaměřuje na učení českého jazyka a duševní rozvoj, ale zahrnují i tvůrčí aktivity, jež mají motivovat romské žáky k docházce. Dle zákona lze bezplatné přípravné třídy zřídit za předpokladu, že bude docházet alespoň 7 žáků, přičemž třídy nesmějí mít více než 15 žáků. O tom, zda by dané dítě mělo přípravnou třídu absolvovat, rozhoduje ředitel základní školy a dítě se jí poté zúčastní buďto na žádost rodičů, nebo na základě písemného doporučení výchovného poradce na škole. K září 2005 se evidovalo 123 přípravných tříd pro 1 441 romských žáků. 79 z těchto tříd bylo zřízeno na normálních základních školách. Ačkoli se tyto třídy osvědčily při začleňování dětí ze znevýhodněného prostředí do hlavního vzdělávacího systému, počet těchto tříd a dětí do nich přihlášených klesá: ve srovnání s rokem 2005 (počet výše) existovalo v roce 2004 126 tříd pro 1 779 dětí a v roce 2003 zde bylo evidováno 137 tříd pro 1 824 žáků (zprávy o romské komunitě z let 2004 a 2005).

Druhým stěžejním programem poskytování včasné vzdělávací péče ohroženým dětem je program reformy školních osnov (reforma kurikula), který umožňuje předškolním zařízením vytvářet školní vzdělávací programy na základě „Rámcového vzdělávacího programu“. Tento program má být závazný, ovšem reforma školních osnov prosazuje decentralizaci vypracovávání osnov, což má zajistit učitelům a školám větší prostor. Ačkoli program zmiňuje multikulturní vzdělávání a socio-kulturně znevýhodněné žáky, jedná se o okrajovou otázku ve vztahu k cíli programu, kterým je zvyšování autonomie škol. Rovněž je příliš brzy na hodnocení toho, zda nebo jak se předškolní zařízení nebo jiné školy přizpůsobily osnovám, aby splnily potřeby dětí ohrožených sociálním vyloučením.

Dalším vzdělávacím programem zaměřeným na plnění potřeb ohrožených dětí jsou „asistenti učitelů“ (dříve známí jako romští asistenti). Tito asistenti se převážně rekrutují z řad romské komunity a pomáhají zamezit problémům s adaptací a komunikací a dalším vzdělávacím problémům, kterým čelí romští žáci. Rovněž komunikují s romskými rodiči, sledují, zda žáci plní své domácí úkoly, pomáhají s individuálními hodinami a také pomáhají dalším žákům ze sociálně znevýhodněného prostředí. Důležité je to, že školy, které žádají o asistenty učitelů, nemusejí mít minimální počet žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí. Zvýšení počtu asistentů učitelů ze 150 v roce 1999 na 306 v roce 2006 (dle nejaktuálnější zprávy o romské komunitě) lze vnímat jako znak pozitivního vývoje. Z 306 asistentů pouze 16 pracuje v předškolních zařízeních.

V rámci potírání dětské chudoby je nutno věnovat značnou pozornost vzdělávání romských dětí, aby tyto mohly překonat negativní tendence vytvářené jejich sociálně znevýhodněnou situací. Ačkoli byla spuštěna celá řada vzdělávacích programů, konkrétně se jedná o přípravné kurzy a asistenty učitelů, je nutno klást důraz na jejich rozšiřování a dostupnost. Přípravné kurzy se

spoléhají na iniciativu romských rodičů a na počty registrovaných žáků, zatímco v rámci zvyšování dostupnosti by bylo příhodnější učinit je všeobecně dostupnými na školách nacházejících se v komunitách s velkým počtem romských usedlíků. Vhodné by byly i cílené programy rekvalifikace sledující konkrétní cíl řešit problém nezaměstnanosti mezi Romy. Současná vláda učinila určitý pokrok v otázce problematiky Romů (existuje nový ministr bez portfeje, který se zaměřuje na problematiku Romů) a v otázce práv dítěte.

Co se týče politik prosazování účasti dětí ve společenském, kulturním a sportovním životě, jsou tato opatření do značné míry podpořena skutečností, že Česká republika má dlouhou tradici v pořádání letních a vzdělávacích táborů pro mládež, které byly předchozím režimem dokonce propagovány. Politika v této oblasti je vedena „Konceptí státní politiky pro oblasti dětí a mládeže do roku 2007“, která byla přijata vládou v dubnu roku 2003 a formulována na základě příspěvků mnoha ministerstev a zapojení nevládních organizací, jako například České rady dětí a mládeže a Kruhu sdružení dětí a mládeže. Konceptce byla vypracována jako analýza SWOT (silných stránek, slabých stránek, příležitostí a hrozeb) v oblasti politiky mládeže včetně mládeže a pracovního trhu, mládeže a politické účasti, mládeže a zdraví, mládeže a volného času atd.

Mezi hlavní cíle konceptce v oblasti volnočasových aktivit patří koordinace volnočasových aktivit prostřednictvím spolupráce státu, regionů, měst a občanských sdružení; rozvoj zařízení pro volnočasové aktivity, jako například školních klubů; vzdělávání osob, které pracují s dětmi a mládeží s cílem zvýšit kvalitu volnočasových aktivit a zvyšování mobility mládeže například prostřednictvím studia nebo práce v EU. Tato konceptce zmiňuje, že programy by měly věnovat zvláštní pozornost sociálně nebo jinak znevýhodněným dětem a dětem s mimořádným talentem. Konceptce vyloženě nezmiňuje prevenci dětské chudoby jako jeden ze svých cílů, ale lze namítnout, že tento cíl lze naplňovat prostřednictvím celé řady diskutovaných politických cílů.

Prosazování účasti dětí ve volnočasových aktivitách do značné míry závisí na grantech poskytovaných občanským sdružením, sportovním klubům, školám a dalším centrům pro volnočasové aktivity. Dle jedné studie hodnotící tuto koncepci (ISEA, 2005) vláda uvolní asi 200 milionů Kč nevládním organizacím pracujícím s mládeží. Obecně lze říci, že granty nevládním organizacím s programy zaměřenými na mládež jsou hlavními mechanismy, skrze které je politika v této oblasti implementována. Aktivity nyní podléhají programovému dokumentu „Programy státní podpory práce s dětmi a mládeží v případě nevládních neziskových organizací pro léta 2007-2010“, který stanoví kritéria financování na základě konceptce.

Podpora volnočasových činností v případě romské mládeže je poskytována na základě výše zmíněného programu na podporu integrace romské komunity. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy rovněž aktualizovalo svůj program „Sport zdravotně postižených“ v listopadu roku 2006. Aby se program kvalifikoval pro státní financování, musí být ucházející se občanské sdružení ustaveno členstvím alespoň 90 % dlouhodobě zdravotně postižených osob. Asi polovina financí by měla jít na snahu zapojit zdravotně postiženou mládež do sportovních aktivit.

Mimo vládní politiky hrají nevládní organizace aktivní roli při nabízení vzdělávacích aktivit a programů pro ohrožené nebo zneužívané děti a jejich učitele. Vzdělávací ústav pro ochranu dítěte například spustil celonárodní projekt, v jehož rámci nabízí vzdělávací semináře a školicí programy pro učitele ohledně problematiky prevence zneužívání a zanedbávání dětí. Projekt začal jako spolupráce na dvouletém projektu EU podporovaném společností Johnson & Johnson — „Podpora práv dítěte“. Pro třetí rok tohoto rozsáhlého národního projektu se nevládní organizace Linka bezpečí a společnost Johnson & Johnson dohodli na zřízení Vzdělávacího ústavu, který má především koordinovat semináře jak pro stát, tak pro neziskové sektory při využití mezioborového, víceagenturního přístupu.

Nevládní organizace se hodí pro podporu konkrétních cílových kategorií populace na místní úrovni. Konkrétně pomáhají lidem v nesnázích, jako například zneužívaným a zanedbávaným dětem, mládeži vystavené různým rizikům, rodinám s jedním rodičem. Cílovými kategoriemi jsou rovněž osoby ohrožené sociálním vyloučením, jako například hendikepované děti, děti v pěstounské péči, senioři, Romové, cizinci a uprchlíci. Existuje široká škála pomoci — poradenství, terapie, vzdělávací programy, materiální pomoc a dočasné ubytování. Poskytované služby nejsou drahé a často jsou bezplatné. V průzkumu mezi 64 nevládními organizacemi poskytujícími služby rodinám, 75 % nevládních organizací deklarovalo finanční problémy, konkrétně v souvislosti se zaměstnanci a náklady na provoz. Proces udělování grantů je složitý, státní podpora se poskytuje pouze na jeden rok dopředu a období finanční nejistoty plné čekání na zdroje jsou dlouhé a znepokojující. Vhod by přišly daňové úlevy pro nevládní organizace a poskytovatele grantů (VÚPSV, 2006b).

Například nevládní organizace Bílý kruh bezpečí poskytuje bezplatnou a důvěrnou pomoc obětem a svědkům zločinů, jako například domácího násilí. Tato nevládní organizace sestavila legislativní návrhy pro boj s domácím násilím, konkrétně s ohledem na blaho dětí a mládeže. V podobném duchu se Dětské krizové centrum od roku 1992 zaměřuje na problém zneužívání a zanedbávání dětí v oblasti prevence, diagnózy a terapie. Zmiňovaná nevládní organizace disponuje týmem psychologů, sociálních pracovníků, právních poradců a lékařským oddělením. V neposlední řadě je Nadace Naše dítě jednou z předních organizací v zemi, která se zaměřuje na podporu zneužívaných, zanedbávaných, hendikepovaných a opuštěných dětí. Podle odborných odhadů existuje v zemi každoročně 20-40 tisíc zneužívaných dětí, z nichž asi 50 každý rok zemře na následky zneužívání. Daná nevládní organizace provozuje velmi výraznou mediální kampaň, byla příjemcem rozsáhlých finančních darů ze strany veřejnosti na podporu ohrožených dětí a je aktivní v oblasti práv dítěte.

3. Stávající opatření

Co se týče sledování a vykazování dětské chudoby a jejích změn, poskytlo Ministerstvo práce a sociálních věcí Podskupině pro ukazatele Výboru pro sociální ochranu následující odpovědi v „Dotazníku zjišťujícím stávající nástroje k monitorování dětské chudoby a sociálního vyloučení na národní úrovni“:

- Na otázku týkající se hlavních činných orgánů bylo odpovězeno, že „orgány sociálně právní ochrany jsou obecně odpovědné za sledování vývoje sociálních podmínek dětí v rodinách.“ V oblasti rodinných příjmů byly i po roce 1989 nadále prováděny průzkumy Mikrocensus, a sice v letech 1992, 1996 a 2002. Na tyto průzkumy v současnosti navázaly průzkumy *Životní podmínky*, které jsou pojeté širěji s ohledem na sociální podmínky a které byly vytvořeny v rámci programu EU-SILC (Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností) řízeného organizací Eurostat. První kolo sběru dat proběhlo v dubnu a květnu 2005 a výsledky byly Českým statistickým úřadem zveřejněny v lednu 2007. Průzkum mimo jiné zahrnoval i speciální modul pro osoby narozené mezi lety 1938 a 1980, kterých se dotazoval na rodinu, v níž vyrostly. Další kola sběru proběhla v dubnu a květnu 2006 a 2007 s částečně obměněným panelovým výběrem.
- Na otázku týkající se klíčových nástrojů zveřejňování, zpráv, internetových stránek, databází atd. bylo odpovězeno, že „orgány sociálně právní ochrany jsou povinny vyměňovat si příslušné informace s orgány systému sociální podpory. Obvyklý způsob představují integrované zprávy.“
- Na otázku týkající se posuzovaných oblastí blahobytu dětí bylo uvedeno, že „obecné životní podmínky dětí jsou měřeny z hlediska sociálně právní ochrany. Blahobyt dětí je posuzován na základě kvality bydlení, zdraví, výživy, vzdělávání, sociální deprivace a sociálního rozvoje.“

Otázky týkající se posouzení dopadu opatření politiky a vztahu mezi cíli a prioritami politiky, cílů stanovených v daném kontextu (a souvisejících indikátorů) a vlastních opatření z politiky vyplývajících zůstaly nezodpovězeny.

V souvislosti s dalšími relevantními zdroji dat (již provedenými nebo plánovanými průzkumy, správou dat a souborů dětí/mladých lidí) bylo uvedeno, že „sociálně právní ochrana dětí je monitorována prostřednictvím pravidelných hodnocení statistického monitoringu. Data poskytují informace o počtu rodin a dětí v ohrožení z hlediska sociálně právní ochrany. Tato data také poskytují regionální a časový pohled na danou problematiku.“

Tyto obecné formulace bychom mohli dále rozvinout a v několika ohledech být konkrétnější.

Hlavními orgány činnými v této oblasti jsou Ministerstvo práce a sociálních věcí a jeho Odbor rodinné politiky a rovnosti žen a mužů, který vypracovává „Národní koncepci rodinné politiky“ (poslední z roku 2005) a „Akční plán na podporu rodin s dětmi“ (jehož poslední verze byla vypracována v polovině roku 2006 na období 2006-2009). Čtyři pracovní skupiny se zaměřují na jednotlivé oblasti: služby pro rodiny s dětmi, sladování pracovního a rodinného života, rodinná politika na regionální a místní úrovni a finanční otázky. Ministerstvo také rozděljuje finanční podporu nevládním organizacím působícím v oblasti podpory rodin. Tyto aktivity jsou zaměřeny na rodinu v širším smyslu.

Co se týče nejdůležitějších zpráv, nejrozsáhlejší dokument popisující situaci dětí – *Zpráva o vývoji práv dětí v České republice v letech 2003-2005* – byl vydán v lednu 2006 nevládní organizací Liga lidských práv v rámci „Programu pro právní ochranu dětí“. Zpráva byla zveřejněna v mezidobí mezi vydáním posledních doporučení Úřadu vysokého komisaře OSN pro lidská práva, Výborem pro práva dítěte, týkajících se implementace „Úmluvy o právech dítěte“ v České republice a datem příští pravidelné zprávy o implementaci (k předložení do poloviny roku 2008).

V souvislosti s výzkumnými programy bychom měli zmínit, že Výzkumný ústav práce a sociálních věcí Brno pracuje na projektu „Monitorování chudoby v České republice“, který byl zahájen v roce 2001 a pokračoval až do roku 2006. Studie jako vstupní informace použila údaje z Mikrocensů, průzkumu *Životní podmínky domácností 2001* (pilotní průzkum pro program EU-SILC) a databází Ministerstva práce a sociálních věcí o příjemcích příspěvků sociální podpory. Projekt se zaměřil na chudobu ve společnosti jako celku, přičemž zvláštní pozornost byla věnována rodinám chudobou ohroženým. Výsledky byly zveřejněny v souboru příspěvků Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí (viz VÚPSV – 2002a, 2002b, 2004a, 2005, 2006a).

Jako zdroje informací pro studium dětské chudoby lze zmínit následující průzkumy:

- V oblasti rodinných příjmů byly i po roce 1989 nadále prováděny průzkumy Mikrocensus, a sice v letech 1992, 1996 a 2002. Na tyto průzkumy v současnosti navázaly průzkumy o životních podmínkách, které jsou pojaté širěji s ohledem na sociální podmínky a které byly vytvořeny v rámci programu EU-SILC řízeného organizací Eurostat. První kolo sběru dat proběhlo v dubnu a květnu 2005 a výsledky byly Českým statistickým úřadem zveřejněny v lednu 2007. Průzkum mimo jiné zahrnoval i speciální modul pro osoby narozené mezi lety 1938 a 1980, který se dotazoval na rodinu, v níž vyrostly. Další kola sběru proběhla v dubnu a květnu 2006 a 2007 s částečně obměněným panelovým výběrem.
- V otázkách spotřeby a bydlení jsou statistiky rodinných účtů prováděny na kvótním výběru přibližně 3000 domácností zaměstnanců, osob samostatně výdělečně činných, osob činných v zemědělství a důchodců. Vedle tohoto „základního“ vzorku byla získána i data od komplementárního vzorku asi 400 domácností s nízkými příjmy. V tomto komplementárním vzorku jsou zastoupeny i domácnosti s nezaměstnanými, samostatně žijící matky a invalidní důchodci s dětmi. Kritériem pro respondenty byl příjem domácnosti nepřevyšující 1,4násobek životního minima. Důvodem pro přidání komplementárního vzorku byla snaha získat lépe vypovídající informace o rodinách s nízkými příjmy.
- V oblasti demografického chování se Česká republika účastní „Generačního a genderového programu“ (GGP) vytvořeného Hospodářskou komisí OSN pro Evropu. Cílem programu je lépe porozumět demografickému a sociálnímu vývoji a faktorům, které tento vývoj ovlivňují, přičemž zvláštní pozornost je věnována vztahům mezi dětmi a rodiči (generacemi) a vztahům mezi partnery (gender). Program zahrnuje „Generační a genderový průzkum“ (GGS) provedený v roce 2005 na 10 006 respondentech ve věku od 18 do 79 let. Vedoucím projektu je Jitka Rychtaříková z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze.
- V oblasti vzdělávání se Česká republika účastní „Programu pro mezinárodní hodnocení studentů“ (PISA) řízeného Organizací pro hospodářskou spolupráci a rozvoj, který byl použit k hloubkovému studiu problému vzdělanostních nerovností, úsilí žáků a rolí a

názorů rodičů. Česká republika se účastnila výzkumu v letech 2000, 2003 a 2006. Dále se podílí na průběžné složce tohoto výzkumu (PISA-L), která bude použita ke srovnání úsilí žáků s jejich skutečně dosaženým vzděláním a jejich profesním uplatněním, což jsou klíčové komponenty v analýze mezigenerační mobility a nerovnosti. Národním manažerem projektu je Jana Palečková z Ústavu pro informace ve vzdělávání.

- V oblasti zdravotního stavu a chování se země podílí na mezinárodní srovnávací studii Světové zdravotnické organizace „Zdravotní chování dětí školního věku“. Sběr dat byl proveden v letech 1993/94, 1997/98, 2001/02 a 2006 pod vedením Ladislava Csémyho z Pražského psychiatrického centra. Projekt „Modelování strukturální rovnováhy dopadů rodinných souvislostí na různorodost v blahobytu a v problémovém chování“, podporovaný Grantovou agenturou České republiky, probíhal v letech 2005-2007.

V České republice je k dispozici dostatečné množství dat k pochopení situace zdejších dětí a problému chudoby. Ačkoliv zde existuje celkem vysoké procento dětí žijících v chudobě, jak dle měření EU, tak i dle národního životního minima, neprojevilo se zatím žádné úsilí v oblasti analýzy či hodnocení zaměřené na daný problém. Hodnocení ex ante již bylo uplatněno v oblasti lidských zdrojů (většinou s použitím zkušeností z jiných zemí), ale nikoliv v oblasti chudoby a sociálního vyloučení. Byla provedena jediná analýza ex ante poslední reformy systému sociálních dávek autory Jurajdou a Zubrickým (2005). Analýza posuzovala systém z hlediska možného zlepšení finanční situace lidí na podpoře, pokud by nastoupili do zaměstnání. Analýza se nijak nezabývala reálnou implementací programu v daných podmínkách, např. skutečným fungováním vlády a orgánů místní samosprávy pro důkladnou implementaci systému.

Hodnocení dopadů regulace (Regulatory impact assessment – RIA) bylo provedeno v oblasti právního prostředí a státní byrokracie. Směrnice pro hodnocení dopadů regulace byla vydána v březnu 2005 v souvislosti s plánovanou reformou státní správy (která nebyla dokončena). Vláda také v dubnu 2005 přijala usnesení k začlenění hodnocení dopadů regulace do legislativního procesu. Pod Ministerstvem vnitra, v rámci Odboru reformy regulace a kvality veřejné správy, existuje Oddělení hodnocení dopadů regulace. Tento odbor vznikl v listopadu 2006 s cílem převést určité otázky, mimo jiné i reformu regulace a reformu centrální veřejné správy, z Úřadu vlády na Ministerstvo vnitra a integrovat je tzv. pod jednou střechou. Dle daného prohlášení jsou činnosti oddělení zaměřeny na dopady existujících nebo navrhovaných zákonných opatření v oblasti hospodářské, sociální a oblasti ochrany životního prostředí, včetně posouzení jejich dopadu na odlišné ekonomické a sociální skupiny. Byly uspořádány semináře a vydán informační bulletin s názvem *Efektivní státní správa*.

Zdá se, že v oblasti hodnocení dopadu chudoby (poverty impact assessment – PIA) bylo učiněno ještě méně. Hodnocení dopadu chudoby je definováno jako „proces, prostřednictvím něhož odbory ministerstev, místní samospráva a vládní orgány hodnotí navrhované politiky, programy a fáze jejich implementace a přezkoumávání v souvislosti s jejich možným dopadem na chudobu a nerovnosti pravděpodobně vedoucí k chudobě s ohledem na snižování chudoby.“ (Pokyny, 2006, s. 10) Česká republika se podílí na činnostech Výboru OECD pro rozvojovou pomoc - Skupiny pro snižování chudoby (POVNET), která se zabývá rozvojem přístupu hodnocení dopadu chudoby. Kromě této skutečnosti nelze nalézt žádné další důkazy uplatnění tohoto hodnocení v České republice.

Nedostatečné uplatňování přístupu hodnocení dopadů lze ilustrovat na nedávné reformě veřejných financí pro období 2007-2010, předložené vládou 3. dubna 2007. Reforma vznikla z obav o chmurnou budoucnost veřejných financí a rychlý nárůst veřejného dluhu a mandatorních výdajů. Snahou je přesunout se od přímých k nepřímým daním a obecně preferovat situaci, kdy

občan pracuje, oproti stavu, kdy nepracuje. Finanční podpora rodičovství je diferencována dle délky očekávané poskytování, přičemž příjemce si zvolí variantu předem a tato volba je neměnná. Přídavky na děti jsou odlišeny dle věku dítěte a maximální hranice pro přiznání přídavku je 2,4násobek životního minima oproti současné úrovni 4násobku životního minima. Budou odstraněny automatické valorizace životního a existenčního minima navázané na index spotřebitelských cen. Stejná situace nastane v oblasti rodičovského příspěvku. Příspěvky sociální podpory budou poskytovány pouze do hranice 2,0násobku životního minima. I maximální hranice pro sociální příspěvky bude snížena. Porodné (v nedávné době zdvojnásobeno) bude sníženo a příspěvek na školní pomůcky (i tak zanedbatelný) bude eliminován.

Diskuse okolo navrhované reformy byla kontroverzní, avšak žádná ze stran ji nepodpořila hodnocením dopadu. Na jedné straně mnozí považovali reformu za velmi omezenou a naznačovali, že je třeba provést „skutečnou“, radikálnější reformu, která by podstatněji omezila mandatorní výdaje, zjednodušila systém a vyřešila budoucí problémy mnohem komplexněji a strategicky. Na druhé straně jiní považují (ačkoliv malá) úsporná opatření v rozpočtových výdajích za nepotřebná a zdůrazňují, že reforma je výhodná jen pro ty nejbohatší. Dle názoru odborů reforma negativně ovlivní postavení nízkopříjmových skupin a zejména materiální situaci nezaměstnaných a domácností závislých na sociálním systému (Analýza ČMKOS, 2007). Reforma se tudíž setkala s kritikou nejen ze strany parlamentní opozice, ale i od členů koaličních stran. Média argumentovala, že „střední třída“ na této reformě pravděpodobně vydělá nejméně.

Bohužel však informace podávané vládou ohledně dopadu reformy byly prozatím vcelku kusé, přičemž chybí posouzení dopadu na různé skupiny obyvatelstva. Makroekonomické ukazatele homogenně neodpovídají mikroekonomickým ukazatelům domácností. Dopad reformy na domácnosti je předkládán pomocí „typických rodinných situací“, avšak tyto situace nejsou dávány do kontextu reálné struktury populace z hlediska domácnosti a příjmu. Zatímco změna v dani z příjmu je vztažena k (imaginární) distribuci mezd, změna v DPH je vztažena ke všem domácnostem rozlišeným dle jejich příjmu na osobu – kombinovaný dopad změn daní a sociálních příspěvků je demonstrován pouze na příkladech. Stejný „typologický přístup“ byl použit odbory, které zveřejnily velké množství příkladů odlišných „rodinných situací“ rozlišených pomocí příjmů obou partnerů, počtu a věku dětí (Analýza ČMKOS, 2007).

Ve skutečnosti je tomu tak, že čím více bylo uvedeno příkladů, tím složitější bylo jasně vyhodnotit hlavní tendence reformy. Neúplná prezentace samostatných účinků neumožňuje celkové vyhodnocení možných dopadů na tu či onu skupinu obyvatelstva (včetně dětí) a otevírá dveře ideologickým sporům namísto střizlivé kritiky a objektivní diskuse. V podstatě se představení reformy nijak neliší od způsobu prezentace podobných návrhů v minulosti, které se také opíraly o „typické rodinné situace“ a nedostatek důkladných analytických posouzení. V souhrnu lze říci, že je potřeba přistoupit k rozvoji a uplatňování hodnocení dopadu, které by kombinovalo různé metody a modely simulace pro domácnosti.

Významnou hybnou silou současné vlády je snaha posílit postavení rodiny, zvýšit její blahobyt a podpořit schopnost rodičů vyvážit pracovní a rodinné povinnosti. Z tohoto důvodu je nutné provést komplexní analýzu problémů v rodinné politice, zejména specifikováním jednotlivých fází životního cyklu. V současné době stojí ve středu zájmu podpora porodnosti a počátečních fází rodičovství (avšak při zanedbávání podpory bydlení). Stejně tak je nutné se zaměřit na pozdější fáze životního cyklu a pojmout je více doširoka. Pokud je situace českých dětí uspokojivá – ačkoliv má daleko do vynikající – je mimo jiné nutné zvážit důvody vedoucí k poměrně defenzivní strategii plození zaujímané současnou populací.

Na tomto místě je třeba zvážit i opačnou skutečnost, tj. jak odlišná (konkrétně mnohem horší) by mohla být situace dětí z hlediska příjmu a peněžní chudoby, pokud by jejich relativní počet v populaci zůstal stejný jako před 15 lety. Mezi lety 1988/89 a 2004/05 se ve skutečnosti procento dětí v populaci zmenšilo z 24 na 17 %. Ve stejném období se riziko dětské chudoby v EU zvýšilo z 2,5 na 17 %. Jen pro srovnání lze uvést, že podíl důchodců se v daném období zvýšil z 18 na 22 %, přičemž jejich riziko chudoby pokleslo výrazně z 32 na 6 %.⁵

Existuje mnoho dalších důvodů klesající porodnosti, zejména měnící se životní styl mladé generace a jejich přeorientování na vlastní rozvoj a mnohem vyšší rovnost žen a mužů. Průměrný věk žen při narození jejich prvního dítěte se zvýšil z 22 v roce 1989 na 26 let v roce 2005 (což je stále věk nižší než ve skandinávských zemích, Irsku nebo Švýcarsku). Přesto však materiální otázky jistě nejsou zanedbatelné, zejména v souvislosti s mnohem vyššími očekáváními ohledně kariéry, spotřeby a životního stylu, vyvolanými novými ekonomickými podmínkami. Hodnocení situace by tudíž mělo zahrnovat nejen různé dimenze, ale i dlouhodobou (intra-generační a inter-generační) perspektivu.

⁵ Údaje jsou vypočteny z průzkumu Mikrocensus 1989 (údaje o příjmech z roku 1988) a průzkumu *Životní podmínky 2005* (údaje o příjmech z roku 2004). Uplatnění měřítka chudoby v EU má pouze orientační hodnotu. Důvodem je to, že implicitní ekvivalentní škála použitá v tomto výpočtu neodpovídá české realitě z konce 80. let, neboť výdaje na bydlení zaujímaly mnohem nižší a výdaje na potraviny mnohem vyšší podíl rodinných rozpočtů. Ve skutečnosti by tedy kontrast mezi mírou chudoby u dětí a důchodců byl mnohem méně výrazný, pokud by bylo možné použít příslušné ekvivalentní škály. Navíc podhodnocení vykázaného příjmu je pravděpodobně vyšší u ekonomicky aktivních domácností než u domácností důchodců. V každém případě, jak je uvedeno v textu, používáme srovnání jen pro orientaci, nikoliv pro jejich jakékoliv politické souvislosti. Více informací o měnícím se sociopolitickém postavení důchodců během transformace viz Večerník, 2006.

Odkazy

Zahraniční a EU:

Bradshaw, J., Hoelscher, P. a Richardson, D., 'An Index of Child Well Being in the European Union', *Social Indicators Research*, 2007, 80:133-177.

Comparative analysis of the NRSSPSI on the subject of child poverty and wellbeing of children by the Commission and by Eurochild.

ERRC, *Ambulance Not on the Way: The Disgrace of Health Care for Roma in Europe*, European Roma Rights Centre, Budapešť, 2006.

Eurochild, *Ending Child Poverty within the EU? A review of the 2006-08 national reports on strategies for social protection and social inclusion*, 2007.

Frazer, H., *Lessons learned on child poverty in the European Union: why and how to tackle child poverty*, zpráva pro Unicef, 2006.

Guidelines for poverty impact assessment, Úřad pro sociální začlenění, Úřad irské vlády, 2006.

Hoelscher, P., *A thematic study using transnational comparisons to analyse and identify what combination of policy responses are most successful in preventing and reducing high levels of child poverty*. Evropská komise, 2005.

JRSPSI, *Joint Report on Social Protection and Social Inclusion*, podpůrný dokument, Evropská komise, SEC 329, 2007.

Marlier, E. a kol., *The EU and social inclusion: Facing the challenges*, The Policy Press, 2006.

OECD, *Thematic Review of Higher Education: Country Background Report*, OECD, Paříž, 2006a.

OECD, *An Overview of Early Childhood Education and Care Systems in the Participating Countries — Czech Republic*, Paříž, OECD, 2006b.

Ruxton, S., *What about us? Children's rights in the European Union: next steps*, Euronet, 2005.

Trifiletti, R. a kol., *Study on Poverty and Social Exclusion among lone-parent households*, Evropská komise, 2007.

Unicef, 'Child Poverty in Perspective: An Overview of Child Wellbeing in Rich Countries', *Innocenti Report Card No 7*, Innocenti Research Centre, Florencie, únor 2007.

WHO, *Young people's health in context Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2001/2002 survey*, 2004.

Domácí výzkum:

ČMKOS, *Analýza dopadu reformy veřejných financí, Českomoravská komora odborových svazů (ČMKOS)*, předloženo 19. dubna 2007.

Jurajda, S. a Zubrický, J., 'Employment incentives in the Czech Republic: Comparing current and proposed social support systems', *diskusní článek CERGE-EI č. 147*, 2005.

Kelblová, L., *Čeští žáci v mezinárodním srovnání, Ústav pro informace ve vzdělávání*, 2006.

Kuchařová, V., 'Rodiny a rodičovství v prostředí ohroženém sociálním vyloučením', konference 'Sociální vyloučení a sociální politika', Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity Brno, 25. a 26. května 2006.

Matějů, P., J. Straková a kol., *Nerovné šance na vzdělání: Vzdělanostní nerovnosti v České republice*, Academia, Praha, 2006.

Sirovátka, T., Mareš, P., Večerník, J. a Zelený, T., *Monitoring chudoby v České republice, Úvodní studie*, VÚPSV, 2002a.

Trbola, R. a Sirovátka, T., *Příjemci dávek sociální péče: jejich počty, struktura, příjmy*, VÚPSV, 2002b.

Mareš, P., *Chudoba v České republice v datech: možnosti monitorování chudoby*, VÚPSV, 2004a.

Valentová, M., *Rovnováha mezi rodinným životem a pracovní kariérou v kontextu ženské zaměstnanosti*, VÚPSV, 2004b.

Sirovátka, T., Kofroň, P., Rákoczyová, M., Hora, O. a Trbola, R., *Příjmová chudoba, materiální deprivace a sociální vyloučení v České republice a srovnání se zeměmi EU*, VÚPSV, 2005.

Trbola, R. a Sirovátka, T., *Efektivnost sociálních transferů při eliminaci chudoby v České republice*, VÚPSV, 2006a.

Nešporová, O. a Svobodová, K., *Nestátní sféra v oblasti podpory rodin a služeb pro rodiny*, VÚPSV, 2006b.

Horáková, M., Hejná, B. a Bareš, P., *Protection and support measures for third country nationals street children in the EU Member States. The case of Prague*, projekt Daphne, VÚPSV, 2006c.

Horáková, M. a Bareš, P., 'The Aspect of Culture in the Social Inclusion of Ethnic Minorities. Evaluation of the Impact of Inclusion Policies under the Open Method of Co-ordination in the EU', *Final Report Czech Republic*, VÚPSV, 2006d.

Ripka, V., Turek, M. a Vításková, A., *A Report on Contemporary Youth Policy in the Czech Republic. Institut pro sociální a ekonomické analýzy*, Praha, ISEA, 2005.

Večerník, J., *Who is poor in the Czech Republic? The changing structure and faces of poverty after 1989*, *Sociologický časopis*, 2004, 40:605-618.

<http://ssrn.com/author=32949>

Večerník, J., 'Changing social status of pensioners and the prospects of pension reform in the Czech Republic', *Prague Economic Papers*, 2006, 15(3):195-213.

<http://ssrn.com/author=32949>

Oficiální dokumenty:

Analýza vývoje zaměstnanosti a nezaměstnanosti v roce 2006, MPSV, duben 2007.

Analysis of Socially Excluded Roma Communities and the Absorption Capacity of Actors Working in this Area, Ivan Gabař Analysis & Consulting, Praha, srpen 2006.

Analýza dopadu reformy veřejných financí, ČMKOS, 2007.

Koncepce státní politiky v oblasti dětí a mládeže do roku 2007, duben 2003.

http://www.msmt.cz/Files/HTM/Koncepce_ml.htm

Koncepce včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí v oblasti vzdělávání, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, květen 2005.

<http://www.msmt.cz/Files/PDF/INtextkoncepcevcasnepece.pdf>

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2004.

http://www.rvp.cz/soubor/RVP_PV-2004.pdf

http://www.mpsv.cz/files/clanky/3901/MFCR_MPSV_RVF.pdf

Národní zpráva o bezdomovství 2006, připravil Hradecký, I., nevládní organizace Naděje, pro Evropskou observatoř bezdomovství.

Programové prohlášení vlády, leden 2007.

<http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20780>

Reforma veřejných financí 2007-2010, duben 2007.

Zpráva o činnosti ochránce za čtvrté čtvrtletí 2006, Veřejný ochránce práv (Ombudsman), zveřejněno v lednu 2007.

<http://www.ochrance.cz/en/dokumenty/dokument.php?back=/cinnost/index.php&doc=587>

Zpráva o činnosti Vládního výboru pro lidská práva, 2005.

Dohnalová, R., Hrubá, K., Kloub, J. a Křístková, V., *Studie o vývoji práv dětí v České republice v letech 2003-2005*, Liga lidských práv, Program pro právní ochranu dětí.

Informace o vývoji peněžních příjmů domácností a životních nákladů za rok 2006, MPSV, vydáno 16. května 2007.

Nadace, instituce:

<http://www.nasedite.cz/> — Nadace „Naše dítě“.

<http://www.detskaprava.cz/> — Nadace zaměřené na práva dětí.

<http://www.viod.cz/> — „Vzdělávací institut ochrany dětí“.

<http://www.tyrane-deti.cz/cz/index.php> — týrání a zanedbávání dětí.

<http://www.detskaprava.cz/pedagog/odkazy.asp> — různé odkazy.

<http://www.llp.cz> — Liga lidských práv, Program pro právní ochranu dětí.

<http://vlada.cz/cs/rvk/rfp/cinnost/default.html> — Vládní výbor pro lidská práva.

Výzkumné projekty a instituty:

<http://ivdmr.fss.muni.cz/info/index.php> — Institut výzkumu dětí, mládeže a rodiny (katedra psychologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity Brno).

<http://ivris.fss.muni.cz/> — Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti (katedra sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity Brno).

http://ec.europa.eu/justice_home/funding/2004_2007/daphne/funding_daphne_en.htm — Program EU k boji proti násilí na dětech, mladých lidech a ženách.

<http://www.unece.org/pau/ggp/Welcome.html> — Generační a genderový výzkum

<http://www.hbsc.org/countries.html> — Průzkum zdravotního chování dětí školního věku.

Tabulky

Tabulka 1 Blahobyt dětí ve vybraných zemích EU

Ukazatel	Česká republika	Maďarsko	Polsko	Rakousko	Německo
<i>Hmotný blahobyt:</i>					
Procento dětí v domácnostech s příjmy nižšími než 50 % národní střední hodnoty	7,2	13,1	14,5	13,3	10,9
Procento dětí uvádějících nízké rodinné bohatství, věk 11, 13 a 15 let: 2001	40,2	38,7	43,1	16,8	16,4
Procento patnáctiletých dětí uvádějících vlastnictví méně než šesti prostředků ke vzdělávání	27,8	44,1	42,5	16,7	17,6
Procento dětí uvádějících méně než 10 knih v domácnosti	1,9	4,1	8,4	9,3	6,9
Procento dětí v rodinách bez zaměstnaného dospělého	7,2	11,3	9,3	2,1	8,8
<i>Zdraví a bezpečnost:</i>					
Míra kojenecké úmrtnosti (na 1000 živě narozených)	3,9	7,3	7,0	4,5	4,2
Nízká porodní váha (procento dětí s porodní váhou nižší než 2500 g)	6,6	8,7	5,9	7,1	6,8
Zarděnky: procento dětí očkovaných mezi 12 a 23 měsíci věku: 2003	99	99	97	79	92
DPT3: procento dětí očkovaných mezi 12 a 23 měsíci věku: 2002	98	99	99	83	89
Dětská obna 3: procento dětí očkovaných mezi 12 a 23 měsíci věku: 2002	97	99	98	82	95
Smrtelné úrazy a zranění na 100 000 dětí mladších 19 let, průměr za poslední dostupné tři roky	18,7	16,1	18,3	15,0	13,4
<i>Blahobyt ve vzdělávání:</i>					
Gramotnost v oblasti čtení, věk 15 let: 2003	489	482	497	491	491
Matematická gramotnost, věk 15 let: 2003	516	490	490	506	503
Gramotnost v oblasti přírodních věd, věk 15 let: 2003	523	503	498	491	502
Studenti veřejných a soukromých vzdělávacích institucí v řádném a distančním studiu, mezi 15 a 19 lety v %, 2003	90,1	83,4	88,2	77,3	89,0

Ukazatel	Česká republika	Maďarsko	Polsko	Rakousko	Německo
Procento patnácti až devatenáctiletých, kteří nestudují a ani nejsou zaměstnaní: 2003	5,8	6,8	3,3	10,2	4,7
Procento patnáctiletých žáků ucházejících se o nekvalifikovanou práci: 2003	39,3	30,7	17,1	33,1	34,1
<i>Vztahy v rodině a mezi vrstevníky:</i>					
Procento mladých lidí žijících v neúplné rodině, věk 11, 13 a 15 let: 2001	13,4	13,4	10,2	12,5	12,8
Procento mladých lidí žijících v rodině s jedním nevlastním rodičem, věk 11, 13 a 15 let: 2001	12,2	7,0	2,4	7,5	9,2
Procento studentů, jejichž rodiče jedí několikrát týdně hlavní jídlo u stolu společně s nimi, věk 15: 2000	72,9	74,7	78,4	68,2	81,5
Procento studentů, jejichž rodiče jim věnují několikrát týdně čas a povídají si s nimi, věk 15: 2000	72,0	90,2	49,7	47,1	42,5
Procento mladých lidí, kteří vnímají své vrstevníky jako „milé a vstřícné“, věk 11, 13 a 15 let: 2001	43,4	64,9	60,2	77,2	76,1

Tabulka 1 (pokračování) Blahobyť dětí ve vybraných zemích EU

Ukazatel	Česká republika	Maďarsko	Polsko	Rakousko	Německo
<i>Chování a rizika:</i>					
Procento mladých lidí, kteří kouří cigarety alespoň jedenkrát týdně, věk 11, 13, 15 let: 2001	14,3	12,6	11,2	13,2	16,4
Procento mladých lidí, kteří se již dvakrát či vícekrát opili, věk 11, 13, 15 let: 2001	14,7	16,4	15,2	15,1	17,7
Procento mladých lidí, kteří během posledních 12 měsíců užíli konopí, věk 15 let: 2001	27,1	12,4	15,1	11,7	18,5
Porodnost mezi adolescenty, porodů na 1000 žen ve věku mezi 15 a 19 lety: 2003.	23,0	27,0	16,0	22,0	14,0
Procento mladých lidí, kteří měli pohlavní styk, věk 15 let: 2001	18,3	21,0	15,1	20,6	28,0
Procento mladých lidí, kteří během svého posledního pohlavního styku použili prezervativ, věk 15 let: 2001		78,2	73,0	81,9	70,0

Ukazatel	Česká republika	Maďarsko	Polsko	Rakousko	Německo
Procento mladých lidí, kteří se během posledních 12 měsíců účastnili fyzického násilí, věk 11, 13, 15 let: 2001	47,9	48,0	38,7	38,9	28,1
Procento mladých lidí, kteří byli během posledních 2 měsíců alespoň jednou šikanováni, věk 11, 13, 15 let: 2001	16,1	23,0	30,2	44,0	36,5
Procento mladých lidí, kteří konzumují ovoce každý den, věk 11, 13, 15 let: 2001	42,2	31,3	46,1	37,4	42,4
Procento mladých lidí, kteří snídají každý všední den, věk 11, 13, 15 let: 2001	51,8	53,4	69,0	57,4	67,0
Střední hodnota počtu dní, kdy mladí lidé alespoň hodinu vykonávají fyzickou aktivitu, věk 11, 13, 15 let: 2001	4,3	3,7	4,0	4,2	3,6
Procento mladých lidí, kteří mají dle BMI nadváhu, věk 13 a 15 let: 2001	9,4	12,8	7,1	11,9	11,3
<i>Subjektivní blahobyt:</i>					
Procento mladých lidí hodnotících svůj zdravotní stav jako „dobrý, nebo špatný“, věk 11, 13 a 15 let: 2001	11,8	14,9	14,4	15,6	14,9
Procento mladých lidí s výsledkem nad střední hodnotou míry životního uspokojení, věk 11, 13 a 15 let: 2001	83,4	84,4	80,0	88,1	85,4
Procento studentů, kteří souhlasí s výrokem „Cítím se jako outsider nebo vyloučený z dění“, věk 15 let: 2003	9,7	9,3	8,2	5,8	6,1
Procento studentů, kteří souhlasí s výrokem „Cítím se trapně a nevhodně“, věk 15 let: 2003	6,4	7,6	9,9	8,2	11,4
Procento studentů, kteří souhlasí s výrokem „Cítím se osamocen“, věk 15 let: 2003	7,0	7,3	8,4	7,2	6,2
Procento mladých lidí, kteří „velmi rádi chodí do školy“, věk 11, 13, 15 let: 2001	11,6	26,3	17,3	36,1	29,5

Zdroj: Unicef 2007.

Tabulka 2 Ukazatele chudoby v letech 2002 a 2004 (všechny osoby)

Rozdělení	2002		2004		
	Práh EU	Životní minimum	Práh EU	Životní minimum	Subjektivní informace
<i>Dle věku:</i>					
Do 15	14,57	8,6	17,68	7,3	14,5
16-24	8,91		12,03	4,3	15,1
25-49	7,92		10,93	4,0	11,3
50-64	4,74		6,10	1,7	7,8
65 a více	4,37		5,31	0,2	5,6
<i>Dle ekonomického postavení:</i>					
Zaměstnanci	2,05	0,8	3,29	0,8	8,0
Samostatně činní	6,50	4,7	4,38	1,4	10,2
Nezaměstnaní	36,04	35,1	51,37	41,2	47,9
Důchodci	3,78	1,6	6,07	0,5	7,2
<i>Dle typu domácnosti:</i>					
Bez dětí		1,5	6,71	2,3	8,5
Z toho: jedna osoba		2,0	16,39	2,7	10,1
S dětmi		6,5	13,77	4,4	12,2
Z toho:					
Jeden rodič	29,46	16,8	40,95	18,3	30,8
2 dospělí, 1 dítě	6,46	2,9	8,87	0,3	13,2
2 dospělí, 2 děti	7,06	4,2	10,97	2,8	9,0
2 dospělí, 3 a více dětí	19,38	12,3	23,92	2,6	22,4
Celkem	8,13	3,9	10,36	3,5	10,6
Rozdíl v příjmech	15,26		18,20		
Gini	24,79		26,0		

Zdroj: Mikrocensus 2002 a Životní podmínky 2005 (výpočty ČSÚ kurzivou).

Tabulka 3 Dětská chudoba dle věku dětí v roce 2004 dle míry EU (děti do 17 let věku)

Věk dítěte	Celková chudoba a míra ohrožení chudobou		Počet rodičů		Počet aktivních členů			
	Celkem	Míra ohrožení	Jeden	Dva	Žádný	Jeden	Dva	Tři a čtyři
0-5	15,8	25,2	57,5	11,8	66,8	11,4	4,0	0,0
6-10	18,0	20,4	54,8	14,0	89,5	22,9	1,6	0,0
11-17	13,8	18,2	40,3	13,8	78,9	26,1	4,4	0,0
Celkem	17,6		45,2	13,7	77,5	20,3	3,5	0,0
Průměrný počet dětí	1,85		1,67	1,88	1,95	1,92	1,81	1,36
Sloučené domácnosti			11,2	88,8	10,1	37,7	48,2	11,0

Zdroj: *Životní podmínky 2005* (vlastní výpočty).

Tabulka 4 Ukazatele deprivace v roce 2005 (děti do 17 let věku)

Ukazatel	Práh EU			Minimální životní úroveň			Subjektivní informace		
	Chudí	Nikoliv chudí	éta	Chudí	Nikoliv chudí	éta	Chudí	Nikoliv chudí	éta
<i>Nemohli by si dovolit (pokud by chtěli):</i>									
Udržovat doma dostatečně teplo	20,4	7,9	,147	17,8	9,0	,076	30,2	6,0	,293
Jídlo s masem, drůbeží nebo rybou každý druhý den	37,8	16,3	,187	37,9	17,9	,129	54,0	13,2	,367
Nové oblečení namísto obnošeného	55,0	27,8	,202	59,7	29,5	,166	66,4	25,5	,313
Jeden týden dovolené ročně mimo domov	78,3	35,4	,300	81,9	38,3	,226	94,9	31,9	,455
<i>Nedobrovolně nemají k dispozici:</i>									
Pračka	0,5	0,4	,015	1,0	0,3	,026	2,6	0,0	,148
Barevná TV	3,0	0,2	,083	5,1	0,2	,167	3,0	0,12	,133
Osobní počítač	44,1	14,7	,142	56,0	16,0	,261	61,2	11,3	,455
Telefon	7,1	0,8	,104	10,4	1,0	,185	8,6	0,5	,225
Automobil	46,6	12,1	,277	53,0	14,1	,265	51,2	10,8	,384
<i>Dlužné částky za posledních 12 měsíců:</i>									
Nájemné	25,9	5,9	,007	34,5	6,8	,250	33,3	4,4	,365
Energie	30,5	7,0	,128	42,0	7,9	,286	37,2	5,6	,371
Hypotéka	1,0	1,7	,259	0,0	1,7	,035	3,1	1,3	,053
Další splátky půjček a úvěrů	10,8	5,9	,167	19,4	5,6	,141	20,5	4,2	,234
<i>Špatná bytová situace:</i>									
Vlhko	33,0	21,5	,094	30,9	22,5	,051	35,7	20,9	,125
Málo světla	11,8	8,0	,047	10,7	8,4	,021	16,1	7,2	,113
Malá velikost bytu	30,7	22,6	,066	36,6	22,7	,083	37,8	21,2	,139
Hluk	24,5	21,8	,022	20,0	22,4	,014	28,3	21,2	,061
Špína	25,0	20,9	,034	22,2	21,5	,004	27,6	20,4	,062

Zdroj: Životní podmínky 2005 (vlastní výpočty).

Tabulka 5 Finanční potíže v současné rodině a v rodinách otce a matky (děti do 17 let věku, jen pro dva rodiče)

Věk dětí	Současná rodina			Rodina otce			Rodina matky		
	Velké potíže	Potíže	Celkem	Vždy problémy	Často problémy	Celkem	Vždy problémy	Často problémy	Celkem
0-5	11,5	24,9	36,3	8,1	16,4	24,5	11,7	9,0	20,7
6-10	14,0	20,5	34,5	8,3	14,8	23,1	13,8	11,3	25,1
11-17	17,9	21,7	39,6	12,0	10,9	22,9	12,6	15,2	27,8
Celkem	15,2	22,4	37,6	10,1	13,3	23,5	12,6	12,6	25,2
<i>Pearsonovy korelační koeficienty</i>									
0-5						,116			-,009
6-10						-,027			-,012
11-17						-,059			,002
Celkem						-,003			,000

Zdroj: *Životní podmínky 2005* (vlastní výpočty).

Pearsonovy korelační koeficienty měří souvislost mezi vnímanou finanční situací jednotlivých původních rodin a zkoumaných domácností. Všechny koeficienty kromě těch označených * jsou významné na hladině 0,000.

Tabulka 6 Ukazatele chování a subjektivní ukazatele u školních dětí v letech 2001 a 2006

Ukazatel	2001 všichni	2006				
		Všichni	Chlapci	Dívky	Nízké FAS skóre*	Nemajetná rodina**
<i>Chování a rizika</i>						
Procento mladých lidí, kteří kouří cigarety alespoň jedenkrát týdně, věk 11, 13, 15 let	14,3	10,7	10,0	11,5	12,2	14,5
Procento mladých lidí, kteří se již dvakrát či vícekrát opili, věk 11, 13, 15 let	14,7	17,1	18,9	15,1	16,7	22,2
Procento mladých lidí, kteří během posledních 12 měsíců užili konopí, věk 15 let	27,1	19,3	20,2	18,3	19,2	22,1
Procento mladých lidí, kteří měli pohlavní styk, věk 15 let	18,3	17,6	16,9	18,2	15,2	16,7
Procento mladých lidí, kteří se během posledních 12 měsíců účastnili fyzického násilí, věk 11, 13, 15 let	47,9	49,3	67,4	30,8	45,9	47,5
Procento mladých lidí, kteří byli během posledních 2 měsíců alespoň jednou šikanováni, věk 11, 13, 15 let	16,1	16,2	17,0	15,5	17,6	22,8
Procento mladých lidí, kteří konzumují ovoce každý den, věk 11, 13, 15 let	42,2	38,7	32,9	44,6	34,6	32,2
Procento mladých lidí, kteří snídají každý školní den, věk 11, 13, 15 let	51,8	47,9	73,4	66,6	44,8	63,2
Střední hodnota počtu dní, kdy mladí lidé alespoň hodinu vykonávají fyzickou aktivitu, věk 11, 13, 15 let	4,3	4,2	4,5	3,8	3,8	3,9
<i>Subjektivní blahobyt</i>						
Procento dětí uvádějících malé bohatství rodiny (FAS), věk 11, 13 a 15 let	40,2	29,8	27,4	32,2	100,0	54,3
Nemajetná rodina	..	8,2	6,9	9,4	14,9	100,0
Procento mladých lidí hodnotících svůj zdravotní stav jako „dobrý, nebo špatný“, věk 11, 13 a 15 let	11,8	12,1	9,7	14,5	15,0	21,5
Procento mladých lidí s výsledkem nad střední hodnotou míry životního uspokojení, věk 11, 13 a 15 let	83,4	81,2	84,5	77,9	62,5	61,9
Procento mladých lidí, kteří „velmi rádi chodí do školy“, věk 11, 13, 15 let	11,6	11,8	10,6	13,0	11,2	11,4

Zdroje: Unicef 2007, 'Youth and Health' 2006 (vlastní výpočty).

* Skóre blahobytu rodiny (The Family Affluence Score –FAS) je vypočteno následujícím způsobem (viz WHO 2004):

Počet automobilů

• hodnoty AUTO (1 = 0) (2 = 1) (3 = 2);

Vlastní pokoj

• hodnoty POKOJ (1 = 0) (2 = 1);

Počet společně strávených dovolených

• hodnoty DOVOLENÁ (1 = 0) (2 = 1) (3,4 = 2);

Počet počítačů

• hodnoty POČÍTAČ (1 = 0) (2 = 1) (3,4 = 2);

Shrnutí

• výpočet FAS = AUTO+POKOJ+DOVOLENÁ+POČÍTAČ;

Rozdělení do kategorií

• hodnoty FAS (0, 1, 2, 3 = 1) (4, 5 = 2) (6, 7 = 3).

** Ti, kteří uvádějí, že jejich rodina na tom není finančně dobře nebo vůbec finančně dobře.

Tabulka 7 Výše mezd, platů a příspěvků (Kč měsíčně a procento průměrné mzdy)

Ukazatel	1994 **	1996 **	1998 **	2000 **	2002	2003	2004	2005	2006
<i>V Kč měsíčně</i>									
Hrubá průměrná mzda	7 004	9 825	11 801	13 614	15 866	16 917	18 041	18 985	20 211
Čistá průměrná mzda	5 484	7 654	9 217	10 660	12 439	13 212	14 036	14 366	15 628
Minimální mzda	2 200	2 500	2 650	4 250	5 700	6 200	6 700	7 185	8 000
Čistá minimální mzda	1 878	2 187	2 318	3 583	4 702	5 080	5 457	5 806	6 720
Příspěvek v nezaměstnanosti	1 804	2 275	2 320	2 781	3 164	3 324	3 562	4 215	4 491
Životní minimum pro samostatně žijícího dospělého	2 143	2 718	3 333	3 685	4 100	4 100	4 100	4 300	4 420
Životní minimum pro čtyřčlennou rodinu*	7 005	8 623	10 245	10 988	11 980	11 980	11 980	12 400	12 680
Průměrný důchod	3 059	4 213	5 367	5 962	6 830	7 071	7 256	7 728	8 200
<i>V procentech průměrné mzdy:***</i>									
Minimální mzda	31,4	25,4	22,5	31,2	35,9	36,6	37,1	37,8	39,6
Příspěvek v nezaměstnanosti	32,9	28,6	25,2	26,1	25,4	25,2	25,4	29,3	28,7
Životní minimum pro samostatně žijícího dospělého	39,1	35,5	36,2	34,6	33,0	31,0	29,2	29,9	28,3
Životní minimum pro čtyřčlennou rodinu***	127,7	112,7	111,2	103,1	96,3	90,7	85,4	86,3	81,1
Průměrný důchod	55,8	55,0	58,2	55,9	54,9	53,5	51,7	53,8	52,5
Čistá minimální mzda v % životního minima pro samostatně žijícího dospělého	87,6	80,5	69,6	97,2	114,9	123,9	133,1	135,0	152,0

Zdroje: Statistické ročenky České republiky, Ministerstvo práce a sociálních věcí.

* Dva dospělí a dvě děti ve věku 10-15 let.

** Vážená hodnota použitá pro úpravu životního minima nebo minimální mzdy v průběhu roku.

*** Pouze minimální mzda je vztažena k hrubé průměrné mzdě, všechny ostatní položky jsou vztaženy k odhadované čisté mzdě. Odhad je založen na údajích o výdajích domácností poskytnutých Ministerstvem práce a sociálních věcí.

PŘÍLOHA

Organizace s celonárodními programy a/nebo krizová centra (Zdroj: Projekt Daphne a internetové stránky nevládních organizací)

Česká asociace streetwork (ČAS) je sdružení, které zastupuje široké spektrum streetworkerů, organizací a jiných subjektů nabízejících nízkoprahové sociální služby, jako např. kluby pro mládež, terénní programy a kontaktní centra. ČAS lobbuje za zájmy svých členů a oblast streetworkingu, snaží se vytvořit prostředí pro rozvoj a profesionalizaci streetworkingových služeb, včetně standardů kvality, realizuje projekty pro odbornou komunitu, jako např. vzdělávací a školicí programy, a organizuje setkání profesionálů, semináře atd. Co se týče seznamu nízkoprahových klubů poskytujících sociální služby pro děti a mládež, internetová stránka ČAS uvádí okolo 123 takových center v České republice, z toho 23 v Praze. Sociální pracovníci i jiné subjekty odtud mohou čerpat informace o těchto klubech a také se dozvědět o vývoji v dané oblasti.

Linka bezpečí je občanské sdružení, které provozuje jednu ze tří hlavních bezplatných krizových linek pro děti a mladistvé v České republice. Telefonní linky jsou v provozu 24 hodin denně a fungují v celé zemi. Děti či jiné osoby sem mohou volat anonymně. Tato nevládní organizace má několik různých linek v závislosti na daném problému: krizová linka pro široké spektrum problémů, krizová intervenční linka určená pro útoky dětí a také podobné krizové linky provozované prostřednictvím internetu. Linka bezpečí také zprostředkovává kontakt se školou a poradci z oblasti psychiatrie, azylovými domy a krizovými centry.

Bílý kruh bezpečí poskytuje profesionální, bezplatnou a diskrétní pomoc obětem a svědkům domácího násilí v celé republice, včetně právní a citové podpory. Klienti mohou kontaktovat tuto nevládní organizaci prostřednictvím její krizové linky či v jejích krizových centrech. Organizace se také snaží ovlivnit legislativu a povědomí veřejnosti v souvislosti s problémem domácího násilí. Tato organizace sehrála klíčovou roli při tvorbě návrhu nového zákona o domácím násilí, který byl schválen Parlamentem ČR v roce 2006 a nabyl účinnosti k 1. lednu 2007 (viz diskuse výše). V současnosti pracuje na zvyšování povědomí o tomto zákoně prostřednictvím mediální kampaně zahájené v dubnu 2007. A nakonec tato organizace provozuje i šest poradenských center v celé České republice se 142 dobrovolníky (poradci a asistenty) a třemi zaměstnanci.

Dětské krizové centrum bylo prvním krizovým centrem svého druhu v České republice a funguje od roku 1992 (dříve pod názvem Sdružení proti násilí na dětech). Hlavním cílem centra je předcházet týrání a zanedbávání dětí, rozpoznávat případy zneužívání dětí a provádět terapii pro oběti. Centrum poskytuje dlouhodobou péči prostřednictvím svého týmu psychologů, sociálních pracovníků a psychoterapeutů. Centrum se dále snaží napomáhat rodičům s problémy při výchově jejich dětí, organizuje přednášky a kurzy o ochraně dětí a spravuje zařízení pro okamžitou pomoc dětem.

Nadace Naše dítě poskytuje granty a finanční pomoc pro provoz bezplatných krizových linek, například těch provozovaných Linkou bezpečí. V roce 2006 poskytlo finanční pomoc ve výši převyšující 7 milionů korun organizacím pomáhajícím zneužívaným dětem a dětem v krizových situacích. Od roku 2005 rozšířila svoje působení a poskytuje další podporu zneužívaným, zanedbávaným a týraným, postiženým a opuštěným dětem. V dubnu 2007 ve spolupráci s Policií České republiky zprovoznila internetovou linku, na kterou lze hlásit případy dětské pornografie, dětské prostituce a sdružení pedofilů na internetu. Tato linka byla založena za podpory EU v rámci kombinovaného dvouletého projektu CZESICON (Český kombinovaný uzel pro bezpečnější internet), součástí Programu za bezpečnější internet v Evropských společenstvích.